

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Anders Christensen: Våbenskjolde på mønter	393
Mogens Boman: Edb og heraldik	413
Heraldica Varia	419
Ole Rostock: Franz Sedivy 1888—1973	424
Heraldisk litteratur siden sidst	425
Bengt Olof Kälde: Birgittinsk ordensheraldik	427

Bind 3, nr. 29
Marts 1974

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Danskernes Historie Online
Danmarks Sprog- og Kulturhistoriske Bibliotek

Våbenskjolde på mønter

Af Anders Christensen

MØNTER er en værdifuld kilde især til den del af heraldikken, som beskæftiger sig med stats- og fyrstevåbener, fordi man i de fleste lande på større mønter finder våbenskjolde, som må anses som særlig pålidelige, da de — ligesom majestætsseglene — giver udtryk for den officielle opfattelse af, hvorledes rigets våben bør se ud. Tilmed anvender man tit på mønter det punkt- og stregsystem, som man med et lidt misvisende udtryk kalder heraldisk skravering, således at mønter, oftere end seglene gengiver tinkturerne.

De ældste mønter med våbenskjold

I Bøtien i det antikke Grækenland finder vi allerede i det 6. århundrede før Kristus de ældste mønter med våbenskjolde; men disse skjolde er ligeså blanke, som dem Anna Comnena så hos ridderne fra det første korstog. Heraldisk set må de ganske sidestilles med de figurer, som man finder så mange af på antikke mønter, for eksempel Athens ugle, Korinths pegasus og Æginas skildpadde. Selv om den romerske ørn blev fast kendetegn for Ptolemæerne i Ægypten, hvorfra den over Byzans fløj til Rusland og blev kejserørn på zarernes rubler, plejer man ikke at regne hverken den eller de græske figurer med til heraldikken,

hvis fødsel man med støtte i fortællingen om de blanke skjolde sætter til et halvt århundrede efter det første korstog¹⁾. Der er ganske vist en anden korsfarerkrønike²⁾, som beretter, at de riddere, som den 21. oktober 1097 rykkede frem mod Antiochia, havde skjolde, der strålede i gyldne, grønne, røde og andre farver; men selv om disse skjolde har haft forskellig farve, kan man jo godt kalde dem blanke, hvis de ikke bar våbenmærker eller heraldiske figurer.

Fra heraldikkens fødsel går der en rum tid, før det bliver almindeligt at anbringe våbenskjolde på mønter, og i heraldikkens første århundreder kan mønterne slet ikke måle sig med seglene som heraldisk kilde. En af grundene hertil er måske, at man i den tidlige middelalder kun prægede småmønt, kaldet *denarer*, her i Norden *penninge*, som på grund af deres ringe størrelse var mindre velegnede til våbenfremstillinger. Det er dog næppe den hele forklaring, for i Tyskland slog man ret tidligt *brakteater*, mønter af tyndt sølv med præg kun på den ene side. De største af dem er ca. 3 cm i tværmål og gengiver ofte en harniskklædt rytter til hest. Der er således rigelig plads til et våbenskjold; men der er sjældent andet end riderens eget skjold, som ofte er vanskeligt at identificere³⁾.

Hovedårsagen til våbenskjoldenes

sene fremkomst på mønter må da snarere søges i, at et våbenskjold på hin tid blev betragtet som en personlig ting. Man brugte det i sit skjold, i sit segl og på andre personligt prægede genstande. Det kunne nok arves og blive et slægtsvåben; men det var ikke noget statssymbol, ikke noget rigsvåben.

De første mønter med noget, der ligner våbenmærker, dukker op i Tyskland i 1100-tallet. Det er næppe muligt at udpege en bestemt mønt som den ældste, fordi man på disse mønter finder et utal af figurer af mere eller mindre symbolsk og/eller heraldisk karakter, undertiden indrammet på en sådan måde, at det er svært at sige, om der foreligger et våbenskjold. På to brakteater, der blev præget i 1148 og 1168 i anledning af hertug Henrik Løves første og andet bryllup, ser man den løve, som hertugen valgte som en udfordring til kejserens ørn. Den er indrammet i nogle portbuer, og i hvert fald på den ene mønt ligner det et våbenskjold⁴). På en brakteat fra Hessen fra 1200-tallets midte ser man et af de ældste, utvivlsomme våbenskjolde og på en saksisk denar fra århundredets slutning et tydeligt Wittelsbachervåben; men ellers er det oftest uindrammede våbendyr, mest løver og ørne, man finder på mønterne.

Udviklingen i de nordiske lande

Danmark

Danmark har som bekendt et af verdens ældste våbenskjolde og et af verdens ældste flag; men medens man på et par penninge fra Valdemarstiden finder en korsfane, som man med lidt god vilje kan tro er Dannebrog⁵),

leder man forgæves efter de tre løver.

På nogle penninge, som Knud den Hellige lod præge for at financiere et togt til England, ser man kongen siddende med et skjold af samme form som det, kongen er afbildet med i Fødselskirken i Bethlehem. Da det på de fleste mønter tilmed bærer fire besanter, som også genfindes i Fødselskirken, er det fristende at tro, at der skulle være tale om et førheraldisk kongemærke. Allerede fordi nogle mønter viser forskellige andre figurer, må denne tanke dog nok opgives, og besanterne er næppe andet end nagler af den slags, man finder på Bayeux-tapetets kampskjolde⁶).

Disse penninge var det første forsøg i Danmark på at udnytte det kongelige møntprivilegium ved at slå underlødige mønt; men det var for intet at regne mod den møntforringelse, der indtrådte under Valdemars sønnerne, hvor vi fik det, møntsamlernerne kalder borgerkrigsmønter, skønt der jo langt fra var borgerkrig i hele tidsrummet.

De fleste af disse mønter er uden omskrift, men tit forsynet med et enkelt bogstav eller en billedlig fremstilling. Da mønterne skulle ombyttes hvert år ved Mikkelsdag med en ny, endnu ringere mønt, er der en mængde typer, over 600 i tal; men der er kun to mønter med løver. Den ældste danske mønt med en løve er fra Erik Menved (1286-1319). Løven er tydeligt tegnet som løve og ikke som lebard; men den vender den »gale« vej. Den anden mønt er fra Kristoffer II (1320-1326). På den vender løven den rigtige vej; men mønten er så dårligt præget, at man ikke kan se, om det er en løve eller en lebard⁷). På begge mønter er løverne i åbent felt.

Blandt borgerkrigsmønterne finder man også den første danske mønt med

et utvivlsomt våbenskjold — det er et adelsvåben. Der er også mønter med det holstenske nældeblad, med fleur des lis'er og lignende. Alt dette vil blive nærmere omtalt senere.

Borgerkrigsmønterne blev efterhånden så ringe, at ingen ville have dem, og under Valdemar Atterdag og Margrethe indtræder det, man kalder »det store møntløse«, hvor fundene, for eksempel det store fund fra Kirial i Djursland, udelukkende indeholder udenlandsk mønt⁸⁾.

De driftige handelsbyer havde imidlertid svært ved at klare sig uden mønt, og i slutningen af 1300-tallet prægede Ribe og Flensborg hver en *witten*, der regnedes til tre penninge⁹⁾.

På Flensborgmønten ser vi første gang mere end én løve, det er *Slesvigs to løver*, og de kom på mønt et halvt århundrede før de danske.

Ribemønten havde kun én løve på forsiden, og når den havde fire på bagsiden, var det fordi den efterlignede en Lyneborgsk *witten*.

Endelig, ind i 1400-tallet får Danmark så sit rigsvåben på mønter. Under Erik af Pommerns udlændighed afsluttede dronning Philippa den 8. oktober 1424 en traktat med Hansestæderne om forbedring af mønten. Resultatet blev den smukke mønt, som vi kalder dronning Philippas *søsling* (afledt af tysk *Sechsling*). Mønten gjaldt seks penninge, altså to *witten*. Dronningen var som engelsk prinsesse stærkt interesseret i heraldik, og hun anbragte på møntens forside Danmarks tre løver, tegnet som lebarder, i et skjold, hvis form nøje svarer til den form, som Jan Raneke i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 26, side 262 angiver som brugt i 1420. (Fig. 1.)

Traktaten er aftrykt i dr. Georg Galsters nye bog om Unionstidens ud-møntninger¹⁰⁾. I teksten siges det ud-

1. Søsling, præget i Lund efter 1424.

trykkeligt, at der på søslingen skal være tre lebarder, og at en *hulpenning* — en brakteat — der måtte udpræges som skillemønt, skulle bære én lebard. Sidstnævnte mønt blev senere ligefrem kaldt *lebard*¹¹⁾, og derfor siger numismatikere og møntsamlere den dag i dag løver og lebarder og ikke løver og leoparder.

Erik af Pommerns store rigsvåben kom aldrig på mønt, og det første sammensatte våbenskjold på en dansk mønt er ikke noget rigsvåben. Kristofer af Bayern (1440-48) indførte en ny mønttype, en *skilling*, der gjaldt 12 penninge. På forsiden anbragte han Danmarks tre løver — også her tegnet som lebarder — og på bagsiden et firdelt skjold med Pfalz's løve og Wittelsbachernes ruder, begge gentaget (Fig. 2.)¹²⁾.

Et sammensat dansk rigsvåben finder vi første gang på Danmarks første guldmønt, en *nobel*, som kong Hans lod slå i 1496. Det danske rigsvåbens udvikling og sammensætning er så grundigt beskrevet af Grandjean¹³⁾, at jeg ikke skal komme nærmere ind på det her, men lad mig fremhæve, at en møntsamling eller et mønthistorisk

2. Skilling, præget i Lund i årene 1440—48.

værk illustrerer denne udvikling på fortræffelig vis. Grandjean har da også i sine noter et utal af henvisninger til H. H. Schous møntværk¹⁴⁾, som dengang var lige ved at udkomme. Det indeholder en minutiøs beskrivelse af de oldenborgske og glyksborgske kongers mønter med alle varianter, og der er 50 tavler med møntbilleder. Bogen er næsten ikke til at opdrive; men heldigvis har vi nu fået to standardværker: Georg Galsters ovennævnte bog og Holger Hede: Danmarks og Norges mønter, 1541-1814-1963. Hedes værk findes på ethvert større bibliotek, og Galsters vil snart komme til at stå ved siden af. Begge værker indeholder foruden mønthistoriske oversigter fortrinlige fotografier og for de ældre mønters vedkommende også tegninger af alle mønttyper.

Sverige

Også på svensk middelaldermønt finder man en række billedlige fremstillinger, hvis betydning ofte er usikker. Allerede under Knut Eriksson (1167-96) optræder løver på brakteater, og fra Magnus Eriksson – Magnus Smek – (1319-63) tosidede mønter med en folkungeløve med tre ginbalker. På møntens anden side er der én, to eller tre kroner, i sidste fald er de kredsstillede. Lars O. Lagerqvist har ven-

3. 2 Öre i kobber, Avesta 1750.

ligst henledt min opmærksomhed på, at det skiftende antal kroner måske hænger sammen med, at Magnus Smek på skiftende tidspunkter var konge alene af Sverige, af Sverige og Norge og foruden af disse to riger også en tid konge af Skåne.

Først på en mønt fra Albrecht af Mecklenborg finder vi de tre kroner stillet 2:1. Mønten er en *örtug*, en mønttype, som kom til at dominere svensk møntvæsen, indtil Gustav Vasa i 1528 begyndte at slå stormønt.

På hans *sølvgylde* og *dalere* blev der for første gang på svensk mønt plads til et sammensat rigsvåben, i alt væsentligt det samme som på nutidens svenske femkroner: de tre kroner og Folkungeløven, gentaget i et firdelt skjold med den herskende regents slægtsvåben som hjerteblad. Mønterne viser dog en rigdom af variationer ned gennem tiderne. Man ser mønter, hvor kun ét af de tre våbenmærker er anvendt, og de mønter, der blev slået af falukobber, var tit prydet med Dalarnes korslagte pile, oftest i åbent felt fra rand til rand på mønten – en meget dekorativ virkning. (Fig. 3.) En pudsig sammensætning er Vasavåbenet i et lille skjold, anbragt mellem de tre kroner i åbent felt. Erik den XIVs våbensammensætning under syvårskrigen med Norges og Danmarks våbenmærker i 3 og 4 felt finder vi på to *markstykker* fra 1561 og 1567. På nogle pragtmønter anbragte man udenom rigsvåbenet to kredse med våbenskjolde for 29 landskaber.

Under Adolf Frederik gik man over til – både på større og mindre mønt – alene at anvende de tre kroner i et cirkelrunt skjold, og det stod så smukt til mønternes runde form, at man blev ved hermed, indtil Carl XIV lod slå mønt med et gaffeldelt våben-

4. Speciedaler, 1842, Stockholm.

skjold med de tre kroner i det øverste felt og Norges løve og Folkungeløven i de to nederste. (Fig. 4.) Dette var heraldisk ukorrekt og medførte protest fra norsk side¹⁵⁾, hvorefter man gik tilbage til trekronersvåbenet og senere til det firdelte skjold med dynastivåbenet i hjertebladet.

Da man gik over til guldmøntfod og kronemønt, blev der udfærdiget en kongelig kundgørelse, hvori man fastsatte ret detaljerede forskrifter om de nye mønters udseende. Kundgørelsen nævnte imidlertid ikke noget om hjertebladet, og de første guldtve- og tikroner samt enkronerne fra et enkelt år blev præget med rigsvåbenet uden hjerteblad. Men sådan noget går ikke i Sverige, hvor man har en rigsheraldiker! Han skrev til kongen, at hjertebladet hører med til rigsvåbenet, og det kom da også med på de senere mønter¹⁶⁾.

Også i Sverige har man nu to bøger, der omtaler og gengiver alle mønttyper. Lars O. Lagerqvist, *Svenska Mynt under Vikingetid og Medeltid*, Stockholm 1970, dækker tiden indtil 1521. Derefter slår man op i: Bertel Tingström, *Svensk Numismatisk Uppslagsbok, Mynt i ord och bild*, som nylig er kommet i tredje oplag, dækkende årene 1521-1972.

Norge

Norge var det nordiske land, som først fik sit rigsvåben på mønter. Under kong Eirik Magnusson (Erik Præstehader – 1280-99) blev der – antagelig i Throndhjem – slået en smuk mønt, en *gros*, med en løve, der holder Hellig Olavs øks i poterne. Det var, som Hans Holst skriver i *Nordisk Kultur*, »et mærkelig tidlig heraldisk myntbillede«¹⁷⁾.

Våbenskjoldet var spidst fornedet og blev smukt udfyldt af løven, men da det i 1400-tallet blev moderne at bruge våbenskjolde, der var bredere og afrundet fornedet, måtte man tegne løven om, hvis skjoldet skulle udfyldes. Det er vel derfor, at man på mønterne fra de oldenborgske konger har ændret øksen til en hellebard, som løven fatter med alle fire poter.

Efter at der i 1623 var fundet sølvlejer i Numedalen, fandt der i Oslo en meget betydelig udmøntning af *speciesmønt* sted, og alle disse mønter bar Norges løve. Ved at gøre hellebardens skaft til en cirkelbue og anbringe løven i åbent felt opnåede man en meget smuk, kunstnerisk virkning, men undertiden blev løven så »gående«, at den fik en betænkelig lighed med en gyngelhest! (Fig. 5.)

5. Speciedaler, 1657, Kristiania.

I 1665 blev løven på speciesmønten anbragt i et skjold, og herefter var det kun på *firemarkerne* og *rigsorterne*, at den sommetider kunne tumle sig i frit felt, men den havde altid alle fire poter på hellebarden.

Møntværket blev i 1686 flyttet til Kongsberg, hvor Norges mønt ligger den dag i dag. Flytningen blev fejret med en række pragtmønter, *speciedalere* med tvillingrigernes fælles, store rigsvåben og med randskrifter, der priser kongen og bjergværkerne. Mønter med Norges løve blev stadig præget, men der blev også slået mange mønter, der lignede de danske typer, så man kun på møntmærket – en hammer og et bergsjern, krydsstillet – kan se, om mønten er præget i Norge. Selvom en mønt bærer Norges løve, kan den være udmøntet andetsteds, f. eks. er de smukke rejsedalere, der blev slået til brug ved kongernes rejse i Norge, præget i København.

Under unionen med Sverige bevarer man i de første år hellebarden. På de mønter, Oscar den I slog til brug i Norge, fik løven en skråstillet økse i forpoterne. Da Norges uafhængighed blev gennemført, genoptog man rigsvåbenet i dets oprindelige form med lodretstillet økse og et skjold, der er spidst forneden, og dette våbenskjold prydede både mindemønterne og de kurserende mønter.

En mere stiliseret og endnu mere heraldisk løve står på mønterne fra Håkon VII's seneste år og allersmukkest på den tikrone, som blev slået for at fejre Eidsvollsforsfatningens 150 års dag.

Norges løve er vel nok verdens smukkeste rigsvåben, og det kan derfor undre, at man kun anvender den på femkronerne og forsyner de mindre mønter med naturalistiske dyrebilleder. Norge vil dog snart udsende

en møntserie, hvor løven kommer mere til sin ret. Rigsvåbenet kommer ikke alene på femkronerne, men også på halvtredsørerne, og på den nye femøre skal løven stå i åbent felt.

En norsk mønthistorie, anskuet efter heraldiske synspunkter, findes i kapitel V i Hallvard Trættebergs artikel i *Historisk Tidsskrift* 29 bind (Oslo 1933): Norges statssymboler til 1814. Iøvrigt er Norges mønter indtil 1814 beskrevet og afbildet i de danske møntværker. For tiden derefter henvises til: Bjørn R. Rønning, *Norges Mynter i 150 år, 1816-1966*, 2. udgave Oslo 1969. Af samme forfatter: *Norges Mynter 1628-1873*, Stavanger 1971. En rigt illustreret, mønthistorisk oversigt er givet af Kolbjørn Skaare, *Moneta Norwei, Norsk Mynt i Tusen år*, 2. oplag, Oslo 1968.

Finland

I de mange århundreder, hvor Finland var knyttet til Sverige, brugte finnerne svensk mønt. De mønter, der blev præget i Åbo, var indpasset i Sveriges møntsystem og bar Sveriges tre kroner. På de svenske pragtmønter med kredsstillede skjolde finder vi Finlands løve på den fornemste plads i kredsen.

Efter at Finland var blevet et russisk storfyrstendømme, blev svensk og russisk mønt anvendt imellem hinanden. På de russiske rubler havde man siden 1730 anbragt Moskvas våben, Sct. Georg og dragen, på kejserørnens bryst, og fra 1832 satte man provinsvåbener, heriblandt Finlands løve på ørnens vinger¹⁸).

Ved kejserlig forordning af 4. april 1860 fik Finland sit eget møntvæsen, og mønterne fik de gamle nordiske betegnelser: mark og penning – *markka* og *penni*.

De første mønter blev præget i 1864 og de første guldmønter i 1878. Guld- og sølvmønterne bærer på forsiden en kejserørn, der på brystet har et skjold med Finlands løve. Under revolutionen i 1917 slog man mønt, hvor man havde fjernet kejserkronen fra ørnen, men ikke det scepter og rigsæble, som den bærer i klørerne. Siden 1918 har mønterne båret Finlands løve, og dette smukke våben anbringes oftest i åbent felt, hvad der klæder både mønt og løve.

Finlands mønter er beskrevet og afbildet i Johan Chr. Holm, Nordiske mønter efter 1808, København 1969.

Island

Islands kronede stokfisk finder man første gang på dansk mønt på de guldmønter, enkedronning Sophie slog i Haderslev i 1591 og 92, og som vi senere skal høre mere om. På speciedalere med kredsstillede skjolde er stokfisken altid med; men i det sammensatte rigsvåben finder man den kun sjældent, før den får en fast plads på de mønter, der bliver præget efter at Frederik VI havde fastlagt rigsvåbenet.

Finder man en lille gammel mønt af bly alene med Islands stokfisk, må man ikke tro, at det er en islandsk mønt. Det er en *kas*, præget i Trankebar, hvor man til brug for samhandelen i kolonien slog sådanne småmønter. Undertiden bar de et af de våbenmærker, der hørte til det danske rigsvåben; måske har der på reden ligget et linjeskib med Islands navn og våben på agterspejlet, dengang mønten med stokfisken blev præget¹⁰⁾?

Islands falk sidder på guldmønterne fra Frederik VIII og Christian X, på den mindetokrone, som blev slået i 1930 i anledning af Christian Xs 60

års fødselsdag, og senest på den sjældne guldtyvkrone fra 1931.

På islandsk mønt findes falken ikke, for kort efter at Island ved den dansk-islandske forbundslov fra den 1. dec. 1918 var blevet en suveræn stat, fik det sit eget våbenskjold: et blå skjold med et sølvkors, belagt med et rødt kors og over skjoldet en kongekrone, foret med blå, d.v.s. med blå puld.

Ifølge forbundslovens § 9 skulle ordningen af møntvæsenet vedblive at være den hidtil gældende, men det forudsattes, at Island kunne få oprettet et »eget møntværk«.

Mangelen på skillemønt blev i 1922 så akut, at man måtte udmønte 25 og 10 *aurar*, der på forsiden fik det nye kronede våbenskjold, omgivet af Cx-R. Først efter at den skandinaviske møntunion var afgået ved døden i 1924, fik Island i 1925 en egentlig møntlov, og der blev nu slået 2 *kronur* og 1 *krona* med tilsvarende forsider, og kobbermønter med Christian X's kronede monogram. På mønterne med våbenskjold var tinkturerne angivet ved vandret skravering af det blå skjold og lodret af det røde kors, men på alle kronerne var foret skraveret med skrå linjer, svarende til betegnelsen for purpur, skønt foret i den islandske kongekrone var blå.

Island fik ikke sit »eget Møntværk«, prægningen foregik på Den kgl. Mønt i København. Under den anden verdenskrig lod man slå mønter med tilsvarende præg i England. Der måtte selvfølgelig skæres nye stempler, men den fejlagtige skravering af kongekronens for blev ikke rettet.

På de mønter, der er præget, efter at Island havde erklæret sig som republik, er kongekronen fjernet, og også kobbermønterne bærer rigsvåbenet. På de større mønter har man opnået en meget smuk virkning ved at

omgive våbenskjoldet med de fire landvætter, som jo unægtelig giver rige kunstneriske muligheder. På den smukke guldmønt, der blev præget i anledning af Jon Sigurdssons hundredeårsdag, er landvæterne således tegnet væsentlig anderledes end på den kurserende mønt.

Islands mønter under unionen er omtalt i de danske møntværker. Staf-fen Björkmann har dels udgivet, en lille bog, *Myntir Islands*, Stockholm 1965, dels skrevet en mønthistorisk af-handling i *NNA* 1960, s. 98-120, hvor han s. 113-14 gør opmærksom på fej-len ved kongekronens skravering²⁰).

Heraldikken som hjælpevidenskab for numismatikken

Med en enkelt, helt enestående und-tagelse var de nordiske middelalder-mønter udaterede, og da de ofte hel-ler ikke havde omskrifter, kan det være vanskeligt eller umuligt at be-dømme, hvor og hvornår de er præ-get. Det kan derfor være fristende at anvende en heraldisk tolkning af mønternes billedlige fremstillinger og forsøge at anvende heraldikken som identificerings- og dateringsmiddel.

Museumsinspektør P. Hauberg, der i 1884 udgav det grundlæggende værk om de danske borgerkrigsmønter²¹), gjorde nu ikke megen brug af heral-dik. Han forsøgte at ordne mønterne efter konger og møntsteder, og lagde mere vægt på, hvor mønterne var fund-et, end på de billedlige fremstillin-ger, idet han mente, at man netop på grund af den årlige pengeombytning ønskede at give mønterne et så af-vekslende præg som muligt. Han ville ikke udelukke, at visse møntsteder havde deres egne mærker; men han

tillagde dem ikke afgørende vægt, fordi de blev efterlignet ved andre møntsteder.

En ivrig møntsamlere, H. V. Mans-feld-Büllner udgav i 1887 en bog om borgerkrigsmønter, hvori han kritise-rede, at Hauberg havde taget for lidt hensyn til mønternes udseende, særlig når figurerne på mønterne kunne op-fattes som symboler²²). I en artikel, der så dagens lys i 1930 i *Svenska Nu-mismatiska Föreningens tidsskrift*²³), blev tråden taget op af dr. polit. Ju-lius Wilcke. Den del af hans kritik, der har heraldisk interesse, kan sam-menfattes således:

Da mange borgerkrigsmønter bærer en lilje, som Odenses byvåben, må der i betydeligt omfang have været slået mønt i Odense (som Hauberg ikke anerkender som egentligt møntsted).

Mønter med en uldsaks bør ikke — som af Hauberg — henføres til Ros-kilde, men til Saksøbing, der fører en sådan saks i sit talende våben²⁴).

Den ældste danske mønt med et våbenskjold viser en sparre, som er ført af slægten Pape, og da et af slæg-tens medlemmer har været møntme-ster i Ribe, bør mønten henføres her-til.

En mønt med tre kredsstillede kro-ner må anses for en svensk mønt.

I samme tidsskrift offentliggjorde Svenska Numismatiska Föreningens daværende formand, Axel Wahlstedt i 1933 en afhandling²⁵), hvori han an-førte, at man ved at sammenligne nogle svenske stadssigiller med bille-der på svenske middelaldermønter skulle kunne finde frem til, i hvilke byer disse mønter var præget.

Den moderne nordiske møntforsk-ning synes imidlertid at dele Hau-bergs forsigtighed med at anvende he-raldikken som hjælpevidenskab. Efter at Wilckes afhandling var genoptrykt

i en af hans bøger²⁰), blev den anmeldt af Georg Galster²⁷), som fastholdt Haubergs på fundene byggede ordning som arbejdshypotese og tog afstand fra teorien om Odense som møntsted, ligesom han bestred, at trekronersmønten kunne være svensk. I Lagerqvists værk om svensk middelaldermønt er Wahlstedts artikel ikke omtalt, og det må vel ses som et udtryk for, at forfatteren ikke mener at kunne lægge vægt på Wahlstedts teorier. Tilbage er der dog ikke så helt få tilfælde, hvor man bruger våbenmærker som ledetråd. Galster mener, at en fugl på en mønt kan antyde Roskilde byvåben, og han er enig i, at mønten med uldsaksen er fra Saksøbing, både Galster, Ernst og Fritze Lindahl mener, at mønten med sparren kan henføres til møntmester Pape²⁸). I Nordisk Kultur gør Bengt Thordemann opmærksom på, at svenske 1200-tals mønter med navnet KANVTVS enten kan være fra Knut Eriksson eller fra usurpatoren Knut Långe, og at nogle af disse kan henføres til sidstnævnte, fordi de bærer hans våbenskjold²⁹).

Man har et pudsigt eksempel på, at det engang ligefrem har været lovbefalet at bruge heraldik til at kende forskel på mønter. Kristiern II slog i årene 1518-22 nogle underlødige *klippinge* med de tre danske løver i et skjold. Mønterne var ikke allesammen lige dårlige, og man kunne kende forskel på lødigheden ved at betragte løverne nærmere. Da klippingene under Frederik I skulle ommøntes, forordnede man, at de mønter, hvor de tre løver havde udrukne tunger og »kraaget og kruset rumpe«, skulle ommøntes til fjortenpenninge; medens de mønter, hvor løverne var uden tunger og havde »sleet rumpe«, skulle ommøntes til ringere mønt³⁰).

Den nyere tids mønter kan man i reglen bestemme og datere uden heraldikkens hjælp ved at se på mønternes indskrift og årstal; men der findes dog mønter fra tyske småstater, hvor våbenskjoldet er den eneste eller væsentligste mulighed for bestemmelse.

Forsigtighed må dog anbefales. Fordi man finder et nældeblad på en mønt, behøver den ikke at være fra Holsten. Der findes en gådefuld borgerkrigsmønt med et tydeligt nældeblad, som Hauberg henførte til Erik Klipping med møntsted Slesvig³¹). Mønten blev imidlertid senere fundet ved udgravning af de fredløses falskmøntnerværksted på øen Hjelm³²) og kunne jo så ikke være fra Erik Klipping. Den kunne heller ikke være fra Johan den Milde, som ellers har slået flere mønter med nældeblad i Saksøbing, da han havde Lolland som pantelen, for han blev først hertug i 1312, seks år efter at falskmøntneriet på Hjelm ophørte. Holstens er mønten ikke, for Holstenerne slog ikke så ringe mønt. Hauberg mente, at hensigten med nældebladet var, at mønten skulle betragtes som jævngod med hamburgsk mønt, der også blev præget med nældeblad. Det er så bare mærkeligt, at der ikke er flere nældeblade på borgerkrigsmønterne, og iøvrigt prægede Hamburg næppe på det pågældende tidspunkt mønter, som denne borgerkrigsmønt kunne forveksles med.

Mønter fra nyere tid med nældeblad behøver heller ikke at være fra Holsten. En del af Schaumburg kom under Hessen; men da Hessen regner i *heller* og Schaumburg i *pfennig*, måtte landgreven og senere kurfyrsterne af Hessen slå pfennige til brug for Schaumburg, og de blev prydet med Schaumburgernes nældeblad, som også findes på mønter fra Schaumburg-Lippe³³).

Mønter som hjælpemiddel for heraldikeren

Lad os blive lidt ved Schaumburgernes nældeblad. Slægten førte oprindeligt en løve, og man har ment, at de byttede løven om med nældebladet, da de i 1227 blev grever af Holsten, for at løven ikke skulle blive betragtet som en formindskelse af det danske kongevåben. Denne teori fik imidlertid et grundskud, da man fandt en schaumburgsk mønt med nældeblad i en møntskat, der ikke kan være nedlagt senere end 1215. Våbenombytningen må altså være sket, før slægten kom til Holsten³⁴).

Et andet eksempel finder vi i striden om de guldmønter, enkedronning Sofie i sin egenskab af formynder i hertugdømmene for den mindreårige Christian IV lod slå i dennes navn på et møntværksted i Haderslev. Det var *portugaløsere*, guldmønter til 10 dukaters værdi, der blev præget efter portugisisk forbillede – som der står på mønterne: »nach portugalischem Schrot und Korn«, (d.v.s. vægt og lødighed). Men det danske rigsråd fik mistanke om, at mønterne ikke rigtig levede op til forbilledet. To mand sendtes til Haderslev for at forhandle

med enkedronningen om dette og andre stridsspørgsmål. Man turde ikke ligefrem beskyldte enkedronningen for falskmøntneri; men man fremkom bl. a. med indvendinger mod våbenet på mønterne. Enkedronningen undskyldte sig med stempelskærernes uvidenhed, og mente iøvrigt, at våbenet havde været skåret på samme måde i hendes afdøde mands håndsignet, »det i den blå safir«. Hun lovede dog at ændre denne ubetydelighed. Gesandterne synes at have taget det til efterretning med bemærkning om, at rigsrådet »nøddigt ville udsætte sig for spottende Eftertale, som om det ikke kendte sin egen Herres og Rigets våben«.

Alt det kan man læse om i Troels Lunds bog om Christian den Fjerdes Skib på Skanderborg Sø; men der står intet her om, hvad det var for en heraldisk fejl, rigsrådet klagede over. Det kan vi imidlertid se på mønterne, for på de første portugaløserer var Ditmarskens våben anbragt i hjertebladet, hvor det på de senere udmøntninger er erstattet med Oldenborgs bjælker og Delmenhorsts kors. (Fig. 6.) Grandjean blev ved studiet af mønterne klar over forholdet, men våbensammenstillingen med Ditmarskens

6. Første og anden udgave af portugaløserne fra Haderslev, 1591 og 1992.

rytter i hjertebladet kendte han kun fra et ret sent stik. Siden har man fremdraget et glasmaleri i Skarhult kirke – det kan nu ses på Kulturen i Lund – og desuden findes en sådan våbensammenstilling på prædikestolen i Helsingør domkirke, og dette billedskærerarbejde er fra 1567.

Vi ved ikke, om enkedronningens guldmønter har været underlødige – de er så sjældne, at man ikke har villet ofre nogen af dem til en lødighedsprøve; men vi kan nu se, at hun havde ret i, at den pågældende våbensammenstilling havde været i brug under Frederik II.

Det er bemærkelsesværdigt, at rigsrådets udsendinge taler om »sin Herres og Rigets Vaaben«. Ikke fordi det undrer, at disse to ting faldt sammen på Christian IVs tid; men fordi der næppe dengang har været faste forskrifter for, hvorledes rigsvåbenet skulle sammensættes. Mønter fra Christian IVs egen regering viser i hvert fald en broget mangfoldighed af sammensætninger³⁶).

Iøvrigt er det nok begrænset, hvilken hjælp til identifikation og datering af våben, man kan få fra mønterne. De gengiver oftest kun stats- og fyrstevåbener, hvis bestemmelse sjæl-

dent volder vanskelighed. Et blik på en saksisk møntrække kunne dog måske have været en hjælp ved dateringen af våbenet på den i Heraldisk Tidsskrift nr. 27 side 308-9 nævnte dragtkårde.

Derimod kan mønter belyse rigsvåbenets udvikling, og man kan se, hvorledes det såkaldte kabinetsvåben blev til, ved at betragte to af Frederik IIIs speciedalere, begge med kredsstillede skjolde (Fig. 7)³⁶). På den ene har man midt i kredsen anbragt Danmarks og Norges våben samt Unionens tre kroner i hvert sit skjold, og på den anden er disse tre våbenskjolde smeltet sammen til ét, der allerede på Frederik IIIs mønter optræder som selvstændigt våben. De senere konger brugte jævnligt kabinetsvåbenet på mønter, og under Christian VII bliver det næsten en-rådende.

Ændringen af det danske rigsvåben i 1720, hvor Slesvigs løver blev flyttet til hovedskjoldet, illustreres intetsteds bedre end på to iøvrigt ensartede firemarkstykker fra 1711 og 1723³⁷).

Man har da også måttet ty til mønternes mangfoldighed af våbenskjolde for at finde et fortillælde, hvor Danmarks løver er anbragt på samme

7. To speciedalere fra 1668.

måde som i Dronning Margrethes våben, se afbildningen i Heraldisk Tidskrift nr. 27 side 301³⁸⁾.

Det er sagt så tit, at et heraldisk våben ikke er karakteriseret ved sin præcise udformning, men kun ved sit konkrete indhold. Prange giver udtryk for det samme, når han skriver, at heraldikken udtrykker sig i de skiftende stilarter sprog³⁹⁾, og sammenligner man våbenskjoldene på danske mønter, kan man tydeligt følge de forskellige stilarter vekslende fra renæssanceskjoldene på Christian III, Frederik II og Christian IVs mønter over barokken på Christian Vs norske rand-

skriftspecier og rokokkoen på Frederik Vs mønt til den smukke nyklassicisme på Christian VIIIs speciedalere. Heraldisk bærer renæssanceskjoldene så absolut prisen. Om rokokkoen er det sagt, at den afskyr symmetri og vrager den rette linje, og da fremstillingen af både det danske og det svenske rigsvåben hidtil havde været bygget netop på symmetri og rette linjer, kom kunstnerne ud for en vanskelig opgave. Nogle gav op og fremstillede våben uden særligt rokokko-præg, andre løste opgaven mere eller mindre elegant. (Fig. 8)⁴⁰⁾.

Prange skriver, at man ved at stu-

8. a. Speciedaler 1572. Præget i København af Frederik II for det beløb, han efter den nordiske syvårskrig fik for at fravige fæstningen Elfsborg, hvorfor den kaldes «Elfsborgs Løsen». — b. Speciedaler 1694, Kongsberg. — c. 24 skilling, rigsort, 1756, København. — d. Speciedaler, præget 1747 i København i anledning af Frederik V's kroning. — e. Speciedaler 1843, København.

clere våbenskjoldene vil kunne spore, hvornår de forskellige stilarter er kommet til Danmark, og fra hvilke fremmede lande, vi har modtaget vor påvirkning. Mønterne vil være en værdifuld kilde til sådanne undersøgelser, og det er netop en af numismatikken opgaver at redegøre for mønternes udenlandske forbilleder. Man må blot være opmærksom på, at det oftere er økonomiske end kunstneriske grunde, der ligger bag sådanne efterligninger⁴¹).

Heraldiske begreber finder man også gengivet på mønter. For eksempel findes våbencourtoisie på en moderne grønlandsk enkrone, hvor de danske løver vender sig om for at sige goddag til Grønlands Isbjørn⁴²). Talende våbener finder vi også — spanske mønter bærer Kastiliens kastel, Leons løve og Granadas granatæble. På nyere svensk mønt er hjertebladet Vasættens vase og Bernadotteslægts våben som fyrster af Pontecorvo: en bro — pons — hvorover der svæver en ravn — corvus⁴³). På de mønter, der er slået af de tyske rigsumiddelbare stæder og af andre byer, der havde møntret, finder vi ofte talende våbener, f. eks. Stralsunds »Strahlen« (pilespidser) og Berns bjørn. Det nærmer sig vittigheden, når der på Magdeburgs mønter findes en pige i en borg, når man på en taler fra Schaffhausen ser et får springe ud af et hus, og når Basel anvender en basilisk som skjoldholder⁴⁴).

Adelsvåbener ser man på de mønter, som de tyske rigsumiddelbare grever prægede for at demonstrere suveræniteten, og italienske adelsvåben finder vi mange af på pavemønterne. Paverne anbragte deres eget slægtsvåben — stemma — på mønterne under tiaraen, ofte ledsaget af et mindre våbenskjold — armetta — ført af

9. Sedisvakanztaler fra Paderborn, 1761.

pavens finansminister, camerlengoen, som også satte sin slægts våben på mønterne, når stolen var tom. På pavemønterne kan man finde Medicierne og Sforzaernes våbener, og man kan finde mere eller mindre talende våbener hos slægterne Albani (Albanerbjergene) Colonna (søjle) og Pignatelli (tre små krukker). Disse våbentraditioner fortsætter på Vatikanstatens mønter, hvor vi finder fredsduen på Pius XII, Eugenio Pacellis mønter. Mange pavemønter har et skjoldehoved med en ørn, visende at slægten var kejsertro ghibelliner, hvorimod jeg ikke har fundet guelfernes fleur de lis'er på mønter⁴⁵).

Iøvrigt finder man kirkelig heraldik på mange mønter, særlig fra det tyske rige, hvor mange ærkebiskopper og biskopper, ja endda abbeder havde møntret. Oftest — men ikke altid — bærer de større mønter et firdelt våbenskjold med stiftets våben i 1. og 4. felt og prælatens slægtsvåben i 2. og 3. felt⁴⁶). Også i Tyskland prægede man mønter, når stolen stod tom, se på fig. 9 den pragtfulde sedisvakanztaler fra Paderborn med stiftets, domprovstens og domdekanens våbenskjolde omgivet af en krans af domherrernes våbener.

Her i Norden havde ærkestiftet i Nidaros møntret; men man synes kun at have udnyttet dette privilegium i en kortere periode i 1400-tallet under ærkebiskopperne Gaute Ivarsson, Erik Valkendorf og Olav Engelbrektsson. Skillingsmønterne fra de to sidstnævnte bærer på forsiden ærkestiftets våben: et kløverbladskors, belagt med to økser med udadvendt æg. Bagsiderne viser slægtsvåbenene: henholdsvis en rose, omgivet af tre vinger, og en rose omgivet af tre liljer. Et sjældent markstykke fra den sidste ærkebiskop har et firdelt skjold med stifts- og slægtsvåben gentaget⁴⁷).

Både på Rhodos og Malta har Johannitterridderne slået mønter. Småmønten er ofte prydet med et malteserkors, medens vi på de større mønter finder et firdelt våbenskjold med ordenens våben: et latinsk sølvkors i rødt felt, skiftevis med vedkommende stormesters slægtsvåben. Også efter fordrivelsen fra Malta i 1798 hævdede ordenen sin suverænitæt, og siden 1961 har den præget egne mønter, der er smykket med ordenens og stormesterens våbener i firdelte skjolde og følger det møntsystem, der gjaldt på Malta i riddernes tid. Imidlertid bruger Malta, som for nylig har fået sine egne mønter, ligesom Storbritannien pund og pence, og Malteserridderens mønter er ikke gangbare nogetsteds. De er fremstillet til samlerbrug og ikke til omsætningen og betegnes derfor af nogle numismatikere som »kontroversielle».

Våbenmærkernes vandringer

Vi har set, hvordan nældebladet er vandret fra Schaumburgernes hjemsted ved Weser over Holsten til Hjelm og Lolland, og vi finder et schaumburgsk nældeblad i hjerteskjoldet på en svensk speciedaler fra Frederik af

Hessen, fordi det indgår i Hessens våben. Hvis Adolf Frederik ikke var gået over til at bruge det lille rigsvåben på mønter, havde vi også fundet det i hjertebladet på hans våben – dennegang som et holstensk nældeblad.

Også den norske løve har været på vandring. Norge var et arverige, og som hertug af Slesvig og Holsten antog den senere kong Frederik I titlen: Heres Norwegiæ. Den smukke daler, han lod slå i Husum i 1522 (Fig. 10)⁴⁸), bærer på forsiden hans portræt – det første portræt på en nordisk mønt – og på bagsiden et firdelt våbenskjold. Norges løve optager, som det sig hør og bør et præentionsvåben, det første felt, og Slesvigs løver, nældebladet og Stormarns svane de øvrige. Hjertebladet er Oldenborgs bjælker, og der er én hjelm over skjoldet.

De sønner af det oldenborgske hus, som ved de senere delinger blev hertuger, genoptog titlen, men våbnet fik snart en anden udformning. Ditmarsken var blevet erobret, og dens rytter blev anbragt i et indstukket felt mellem nældeblad og svane (denne anbringelse er karakteristisk for erobrede landes våbenmærker. På spanske mønter ser man fra Ferdinand og Isabellas tid til general Franco Granadas granatæble anbragt på denne måde⁴⁹). Desuden var hertugernes stamvåben blevet forøget med Delmenhorsts kors, og i modsætning til den kongelige linje førte hertugerne det sammen med Oldenborgs bjælker i et firdelt skjold, oftest i hjertebladet, men undertiden i hovedskjoldet. Det således ændrede våben, prydet med tre hjelme og hjelmklæde, blev ført af alle de hertugelige linjer med forskellige mindre afvigelser, som mønterne giver rig lejlighed til at studere⁵⁰).

10. Sølvgylden, kaldet »Husumdaler«, præget i Husum 1522.

På småmønt finder man tit Slesvigs løver eller nældebladet alene, men under hertug Christian Albrecht præges der også store mønter med løvevåbenet alene. Under de følgende hertuger: Friedrich IV og Carl Friedrich bliver løverne næsten enerådende på mønterne. På nogle dukater og speciedalere er Slesvigs løver anbragt som hjerteblad i det sammensatte våben eller i midten af en række kredsstillete våbenskjolde, hvor endog Norges løve har måttet rykke ud i kredsen. Denne fremdragen af Slesvigs løver er hertugernes modtræk mod Christian V og Frederik IVs bestræbelser for at få hertugerne ud af Sønderjylland — altså et eksempel på, at heraldik og mønter kan anvendes som politisk propaganda. På den *albertsdaler*, som Carl Peter Ulrich slog i 1753, blev et sådant sammensat våben med løverne i hjertebladet anvendt som alliancevåben overfor en russisk ørn, begge i nærmest ovale skjolde, anbragt på brystet af en kejsersørn i frit felt. Prangende og uheraldisk⁵¹⁾!

Det var ikke blot sidelinjerne af det oldenborgske hus, der førte et våben med Norges løve og hertugvåbnerne; det førtes også af yngre medlemmer af den kongelige linje, for eksempel har Leonora Christine ført det. Da den senere kong Frederik III var fyr-

stelig ærkebiskop i Bremen, biskop i Verden og koadjutor (udset efterfølger) i Halberstadt, slog han mønt i Bremervörde. Hans speciemønter fra 1641-42 bærer på bagsiden dette våben i et ovalt skjold, omgivet af en barokkartouche. Sættningen er som den omtalte anden udformning, blot er Oldenborgs bjælker og Delmenhorsts kors rykket ud i hovedskjoldet, for hjertebladet skulle vise Bremens nøgler, Verdens kors og Halberstadts ørn. (Fig. 11)⁵²⁾.

Norges løve vandrede videre. Da en gottorpsk linje ved mageskiftet i Kiel fik Oldenborg, tog de våbenet med sig, og derfor springer Norges løve nok så lystigt på *verreinstalere* fra Oldenborg så sent som i 1866 og vel at

11. Speciedaler, 1641, præget i Bremer-vörde.

mærke på en hellebard, en snes år efter, at den i Norge havde fået en økse i poterne⁵³)!

Danmarks tre løver har også vundet viden om. Efter det såkaldte korstog i 1219 optog Reval både de danske løver og dannebrogskorset som våbenmærker. Esland kom under Sverige i 1561, og Erik XIV hævdede, at de tre løver, han anbragte på sine firemarkstykker fra 1564 og 1567 var Revals. På de mønter, han slog i Reval under sine første regeringsår, finder man dog kun dannebrogskors. Løver dukker først op på de mønter, der bliver slået under syvårskrigen, og de fortsætter under de følgende regenter, undertiden tegnet som lebarder, men oftest som rigtige løver⁵⁴). Medens Estland hørte under Rusland, blev der i en kort periode slået mønt for Estland og Letland, og på disse mønter finder man de tre løver på kejserørnens sinistre vinge⁵⁵). Da Estland blev selvstændig stat, bevarede man løverne, tegnet som lebarder, som rigsvåben, og de ses, dels i skjold, dels i åbent felt på de mønter, der blev præget i årene fra 1922 til 1936⁵⁶).

Ja, Danmarks tre løver har været helt nede i Gibraltar. Prins Philip er som bekendt af det glyksborgske hus, og da man i det britiske commonwealth skulle fejre hans og dronningens sølvbryllup, slog man flere steder mønter med alliancevåben. Tydeligst var det i Gibraltar, hvor man slog en 25 *new pence* med to våbenskjolde, hvor man klart ser Danmarks løver i første felt af prins Philips våben.

Sveriges rigsvåbens vandring følger crobringerne i Tyskland under storhedstiden. Undertiden optræder rigsvåbenet alene, undertiden bevarer man landets våben, og undertiden indgår dets våbenmærker som nye felter i et sammensat rigsvåben. Udviklingen

kan ses hos: Bjarne Ahlström, *Sveriges Besittningsmynt, 1561-1878*, Stockholm 1967⁵⁷). Her kan man også se, at en enkelt af de svenske kroner har været brugt som kontrastempel og slået ind på anden mønt, mest *sous* fra den franske koloni i Cayenne, for at gøre dem gyldige på den lille ø i Antillerne, Saint Barthélemy, som en overgang var svensk.

Jerusalemkorsets vandring i ældre tid har været omtalt her i *Heraldisk Tidsskrift* – for en gangs skyld en heraldisk afhandling, der bruger mønter som kildemateriale⁵⁸). I nyere tid har det vandret videre; man ser det på mønter fra Spanien, Begge Sicilier og Toskana; men altid på en langt mere beskedent plads, end der, hvor man måtte vente at finde dette fornemme præventionsvåben.

Stort eller lille rigsvåben?

Finland, Island og Norge har været forskånet for dette problem, fordi disse lande ikke har haft noget sammensat rigsvåben. I Norge synes man en enkelt gang at have følt det som et savn, for på de første, almindelige tokroner fra Håkon VII anbragte man udenom rigsvåbenet en kreds af stiftsvåbener. Da et af disse viser Norges løve i dens ældre udformning, ser man på samme mønt to norske løver, en med økse og en med hellebard.

I Sverige var der i ældre tid tendens til at anvende det store rigsvåben på de større mønter og trekronersvåbenet på skillemønter. Senere kom en periode, hvor man anvendte trekronersvåbenet på alle mønter, og derpå gik man over til at bruge det store rigsvåben, endog på småmønt. Siden kronemøntens indførelse har man brugt det store rigsvåben på kronerne og trekronersvåbenet eller oftere kongens monogram på skillemønter.

I Danmark har det siden kong Hans' dage været skik og brug at sætte det store rigsvåben på guldmønt og speciedalere og de tre løver på firemarkerne og de mindre mønter. Der er mange undtagelser, men ikke flere, end at de bekræfter regelen. Linjen blev brudt, da kabinetsvåbenet blev anvendt både på store og små mønter, og efter Frederik VI's normalisering anvendte man kun det store rigsvåben. Da vi gik over til guldmøntfod og kronemønt, genoptog man den gamle skik. Vi fik to- og enkroner med de tre løver og under Frederik VIII og Christian X guldmønter med det store rigsvåben. Bortset fra mindemønten fra 1930, brugte man på to-kronerne kun det lille rigsvåben.

Ved en kongelig resolution af 18. december 1959 bestemte Frederik IX, at det store rigsvåben fremtidig skulle hedde det kongelige danske våben og forbeholdes kongen og kongehuset; medens man i statstjenesten alene skulle benytte »det egentlige danske våben — hidtil betegnet det lille rigsvåben«. Adskillelsen af de to skjoldes virkefelt var utvivlsomt rigtig, al den stund Vendernes lindorm, Stormarns svane og alle de andre søde og sjove dyr ikke har meget at gøre som prydelser på en dansk statsinstitution; men de svarede til Frederik IX's titler. De nye betegnelser er en logisk følge af adskillelsen: et våben som forbeholdes kongen og kongehuset, kan man ikke kalde et *rigsvåben*.

Det glyksborgske kongehus' egentlige slægtsvåben er det tidligere omtalte våbenskjold med Norges løve i første felt, hertugvåbenene og et firdelt hjerteblad. Christian IX førte det, indtil han blev tronfølger; men heller ikke længere, fordi Frederik VI for sig og sine efterfølgere havde givet afkald på at føre Norges løve i sit vå-

ben⁵⁹). Man har mange eksempler på, at slægts- og kongevåben er blevet til rigsvåben; men mon ikke den kongelige resolution af 18. december 1959 er helt enestående ved at den gør et rigsvåben til et kongevåben.

Året efter den kongelige resolution skulle vi have nye mønter, og ved lov af 24. februar 1960 blev finansministeren bemyndiget til at lade udmønte indenlandske skillemønter, bl. a. en femkrone og en enkrone af kobbernikkel. Ved kongelig anordning af 24. marts 1960 blev det bestemt, at fem- og enkronerne på bagsiden skulle bære det store rigsvåben. Man undrer sig herover, når det ved den kongelige resolution netop var bestemt, at dette våben skulle hedde det kongelige våben og forbeholdes kongen og kongehuset. Hvis man ikke ligefrem ved anordningens udformning har overset resolutionen, foreligger der formentlig en misforståelse af grundlovens § 26 — vel nok det eneste grundlovsbud, der er skrevet på heksameter — som siger: »Kongen har ret til at lade slå mønt i henhold til loven.« Man har muligvis opfattet møntvæsenet som et kongeligt regale, men ordet »kongen« i § 26, som selvfølgelig i dag betyder dronningen, skal ikke forstås som regenten personlig, men som udtryk for den regeringsmagt, som regenten udøver gennem sine ministre — det vi kalder statsadministrationen — og i lovteksten er det da også finansministeren, der bemyndiges til at udmønte de nye mønter.

Indenrigsministeriets bekendtgørelse af 16. november 1972 om ændring i det kongelige danske våben indeholder bestemmelser om, hvorledes dronning Margrethes våben skal se ud, men ikke om, hvornår det skal anvendes. Da bekendtgørelsen benytter betegnelsen: det kongelige danske vå-

ben, må man vel imidlertid gå ud fra, at bestemmelserne i resolutionen af 18. december 1959 om anvendelsesområde og betegnelse stadig står ved magt.

Også de nye fem- og enkroner, som skal udmøntes i dronning Margrethes navn, kommer til at bære det kongelige danske våben, som imidlertid i den kongelige anordning af 12. november 1973, der fastlægger mønternes præg, betegnes som »Det store rigsvåben«.

Det har tidligere her i Heraldisk Tidsskrift været fremhævet, at vore mønter ville blive langt smukkere med det egentlige danske våben⁶⁰), og det er næppe stemmende med den kongelige resolution af 18. december 1959, der stadig har gyldighed, at anvende det kongelige danske våben på mønter. Det er i hvert fald i strid med resolutionen, når den kongelige anordning stadig bruger udtrykket: det store rigsvåben.

Både i Christian X og Frederik IX's regeringstid skete der ændringer i mønternes udseende, så man har jo lov til at håbe på, at vi engang får det egentlige danske rigsvåben at se på vore mønter.

Tak

For hjælp og bistand takkes fil. dr. Georg Galster, Første antikvarien Lars O. Lagerqvist, Professor, Dr. Peter Berghaus, Münster, overinspektør ved det kgl. Møntkabinet dr. phil. Otto Mørkholm samt møntkabinettets inspektører og medarbejdere. For lån af klicheer takkes Dansk Numismatisk Forening.

Noter og henvisninger

- 1) Knud Prange: Heraldik og Historie, Viborg 1962, s. 9.

- 2) Albert d' Aix, citeret efter: Regine Pernoud, Korstogene ved Knud Hannevad, Kbhvn. 1964, side 61.
- 3) Hallvard Trætteberg: Borg i segl, mynt og våpen, Sarpsborg 1967 aftegner en række brakteater, se bl. a. s. 140.
- 4) Gerhard Walter: Die Münzen der Welfen seit Heinrich dem Löwen, Braunschweig 1971, s. 1. Trætteberg, anf. værk. s. 142.
- 5) Georg Galster i Nordisk Kultur, XXIX s. 156.
- 6) Kirsten Bendixen: Danmarks Mønt, Kbhvn. 1967 s. 27 m. fig. 36. P. Hauberg, Myntforhold og Udmøntninger i Danmark indtil 1146, Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, Kbhvn. 1900, s. 228, nr. 12 afb. Tab. XII, Georg Galster: Knud den Helliges jyske mønter, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1934, s. 129 ff, se særlig side 1929 og afb. s. 131, Sophus Bergsøe: Nogle danske Mønter fra Middelalderen i fremmede Samlinger, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1882, s. 227.
- 7) Nr. 490 og 605 i det i note 22) nævnte skrift. Axel Ernst: Bidrag til Ribe Mønts Historie, i Nordisk Numismatisk Arsskrift (i det flg. kaldt NNA) 1948 s. 1 ff med note 9), hvor det drøftes, om løverne på disse mønter skal henføres til marsk Ludvig Albertsen Eberstein, der havde Ribe Mønt i forlening fra 1326–28, og førte en løve i sit våben.
- 8) Jørgen Steen Jensen i NNA 1970 s. 37 ff og Kirsten Bendixen i Skalk 1968, s. 3.
- 9) Georg Galster: Unionstidens Udmøntninger, Kbhvn. 1972 (i det flg. cit. som Galster) s. 17 og 16, afb. nr. 101 og 110; samme: Flensborg Mønt, Sønderborg 1967 s. 10. Sidstnævnte værks kapitel IV, Våben og Titulatur er af stor heraldisk interesse.
- 10) Galster s. 21 og 87 ff.
- 11) Første gang i Karl Knutssons forordning om kursen på udenlandsk mønt, se Galster s. 41 og s. 95, note 72.

- 12) Galster s. 22, afb. nr. 18.
- 13) Poul Bredø Grandjean: Det danske Rigsvåben, Kbhvn. 1926 (i det flg. cit. som Grandjean).
- 14) H. H. Schou: Beskrivelse af danske og norske mønter 1418—1814 og danske mønter 1815—1926, Kbhvn. 1926 (i det flg. cit. som Schou).
- 15) Udsigt over de tre nordiske Rigers Myntvæsen fra de ældste Tider til nuværende samt Grundrids af Heraldikken af C. N. Schwach, Assessor i Thronhjems Stiftsoverret og Secretair i det kgl. norske Videnskabers-Selskab, Thronhjem 1842 (i det flg. cit. som Schwach) s. 119 og 153.
- 16) Gunnar Sundberg: Till frågen om hjärtskölden på 1870-tallets svenska mynt, NNA 1963, s. 173.
- 17) Side 123, afb. s. 127.
- 18) Schwach skriver s. 155: »omendskjønt Ruslands Arveprætentioner på Andel i Holsten allerede 1772 blev afgjorte ved afstaaelsen af Oldenborg og Delmenhorst, kalder Ruslands Keiser sig dog endnu Arving til Norge, og den norske Løve sees som Præventions-Mindevåben paa den venstre Vinge af Ruslands Ørn.« På Zarernes rubler er der mange titler, se H. M. Severin: The Silver Coinage of Imperial Russia, Basel 1965, s. 255, men Heres Norwegian forekommer ikke. Schwach har nok troet, at Finlands løve på rublerne efter 1832 var Norges.
- 19) Chr. Funch-Rasmussen: Beskrivelse af danske Mønter fra Trankebar, Kbhvn. 1948, nr. 123—25, afb. på tavle 6.
- 20) Björkmann skriver: »Om också själva kronan är isländsk, så är tydligen fodret danskt.« Foret i den danske kongekrone er imidlertid ikke purpurfarvet, men rødt, se Grandjean s. 14. Noget andet er, at kongekronen på danske mønter meget ofte har forkert skraveret for.
- 21) P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, Kbhvn. 1884.
- 22) H. V. Mansfeld-Büllner: Afbildninger af samtlige hidtil kendte Danske Mønter fra Tidsrummet 1241—1377, Kbhvn. 1887. Revideret udgave ved Johan Chr. Holm, Kbhvn. 1964, anmeldt i Heraldisk Tidsskrift bind 2, s. 100.
- 23) Numismatiska Meddelanden XXV, Stholm. 1930.
- 24) Sven Tito Achen: Danske Kommunevåben, Hvem Hvad Hvor, Kbhvn. 1967, s. 16 og 17.
- 25) Numismatiska Meddelanden XXVII Stholm. 1933.
- 26) Daler, Mark og Krone, Kbhvn. 1931, s. 185 ff.
- 27) Numismatisk Forenings medlemsblad, Bind XII s. 223 ff og 239 ff, se særl. s. 243—44. Mønten med de tre kroner er omtalt i samme tidsskrifts samme bind s. 190. af Georg Galster (som jeg takker for henvisningen).
- 28) Georg Galster: »Ribe Mønt« i »Fra Ribe Amt«, Bind XI, III, 1947, Axel Ernsts i note 7) nævnte afhandling, Fritze Lindahl: Tre Potter Mønter fra Assens, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1954, s. 67.
- 29) Anf. værk Bd. XXIX s. 24.
- 30) Galster s. 30, Afb. nr. 42, Grandjean s. 41.
- 31) Hauberg, det i note 21 anf. værk s. 247 og s. 333 nr. 19, Mansfeld-Büllner, det i note 22 nævnte skrift, nr. 276.
- 32) Georg Galster: De fredløses Falskmøntnærksted på Hjelm, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928, s. 44. Optrøkt på engelsk i Coins and History, Kbhvn. 1959.
- 33) W. Craig: Coins of the World, Racine, Wisconsin, 2. udg. 1971 s. 204—5.
- 34) Walther Stephan: Die historischen Wappen Schleswig-Holsteins, Neumünster 1953, samt anmeldelsen heraf v. Gert Hatz i Hamburger Beiträge zur Numismatik, Bd. 2 nr. 8, (1954) s. 16.
- 35) Troels Lund anf. værk Kbhvn. 1893, s. 223—25, også i Historiske Fortællinger, Kbhvn. 1911, Bind III s. 178—79. J. Wilcke: Møntvæsenet under Christian IV og Frederik III i tidsrummet 1625—70, Kbhvn. 1924 s. 12—

- 13, Grandjean s. 198 og 196–97, Hede: Chr. IV nr. 1–7 og side 162, Georg Galster: Danske efterligninger af fremmed mønt fra nyere tid, Nationalmuseets Arbejdsmark 1959 s. 115–16, Frederik II's vapenfönster från Skarhults kyrka, Kulturen, Lund 1935 s. 62–74, Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt s. 170. Sidstnævnte værk omtaler kun, at prædikestolen bærer et »rigsvåben«, ikke dettes usædvanlige sammensætning; men dette iøvrigt så fortrinlige værk er bekendt for sin manglende interesse for heraldik.
- 36) Hede Fr. III nr. 78 og 80, Schou 1668 nr. 9 og 13.
- 37) Sammenlign afbildningerne hos Schou 1711 nr. 3 – tavle 36, ined Hede Fr. IV nr. 39. Ingen af værkerne afbilder begge varianter.
- 38) Se om denne sjældne mønt: Axel Ernst: Dansk Halv-Sølvgylden 1531, NNA 1938 s. 41. Afhandlingen henviser for heraldikkens vedkommende til Grandjean.
- 39) Det i note 1 anf. værk, s. 31–32.
- 40) Om svenske mønter med rokokkvåbener henvises til Tingström, Fr. I. nr. 20 (elegant men symmetrisk) 5–9 (mindre elegant) 30 (nærmest traditionelt).
- 41) Se Galsters i note 35 nævnte afhandling.
- 42) Hede s. 151.
- 43) Våbenet er blasoneret i den ovf. i note 16) nævnte artikel. Fuglen kaldes her en napoleonsk ørn; mon det dog ikke er en ravn?
- 44) Kirsten Bendixen: Af dalerens billedbog, Nationalmuseets Arbejdsmark 1970, s. 67 – en også i heraldisk henseende meget interessant artikel med mange våbengengivelser.
- 45) Carl Aleksander von Volborth: Alverdens heraldik i farver ved Sven Tito Achen, Kbhvn. 1972, s. 133.
- 46) J. S. Davenport: German Church and City Talers, 1600–1700, Galesburg, Illinois 1967 og sammes: German Talers 1700–1800, steds 1958.
- 47) Galster side 40 og numrene 177–87.
- 48) Galster s. 35, afb. nr. 114, Kirsten Bendixen: Danmarks Mønt, Kbhvn., s. 57–58, Palle Lauring: Reges Danmark, Kbhvn. 1961, s. 27–30.
- 49) Schwach s. 159.
- 50) Standardværket er: Chr. Lange's Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen, Berlin 1908 og 1912 med tavler. Værket er et katalog over en privatsamling, der er suppleret med galvaniske kopier af museumseksemplarer, og som er endt på Landsbiblioteket i Kiel. Lange samlede alt, som blot havde den fjerneste tilknytning til hertugdømmerne, f. eks. medailler af kejserparret, fordi kejsersinde Augusta Victoria var en augustenburgsk prinsesse. På to medailler, tavle 38 og 39 ser man det våbenskjold, som Ernst v. d. Recke omtaler i sin artikel om heraldik i Salmonsens konversationsleksikon (s. 298). Hans den Yngre og hans sønners mønter er indgående beskrevet og afbildet i: Jørgen Steen Jensen: Hertug Hans den Yngre, Fra Als og Sundeved, Bind 50, 1971. Titel og våbenskjold omtales side 15 og 94.
- 51) Lange nr. 491, afb. tavle 26, Craig – se note 29 – s. 156.
- 52) Hede s. 141.
- 53) J. S. Davenport: German talers since 1800, Buffalo, N. Y. 1949 nr. 752 og 753 (s. 99) (begge afbildet).
- 54) Ahlströms ndf. anførte værk, s. 2–19. Her kaldes våbendyrerne leoparder, også hvor de utvivlsomt er tegnet som løver.
- 55) Severin: The Silver Coinage of Imperial Russia nr. 1735–69.
- 56) R. S. Yeoman: Modern World Coins, Racine, Wisconsin, 10. udgave, 1972, s. 165–66.
- 57) Anmeldt i Heraldisk Tidsskrift af friherre Christopher von Warnstedt, Bind 2, s. 484.
- 58) O. H. M. baron Haxthausen: Jerusalemsskorset, Bind I, s. 293.
- 59) Grandjean s. 224–25.
- 60) Sven Tito Achen: Ny dansk Mønt, Bind I, s. 87–88.

Edb og heraldik – set fra én side

SELV om vi i de sidste 10-15 år har hørt og set mere og mere til edb og datamaskiner, er der næppe ret mange, der umiddelbart vil forbinde disse prosaiske monstre med heraldik. Ikke desto mindre er der ved at blive skabt en vis kontakt. Redaktøren af Heraldisk Tidsskrift har henledt opmærksomheden på et foredrag af *Thomas Stothers* på heraldiker-kongressen i Wien 1970, og i England har *Fraser G. Duncan* skrevet et par mindre artikler om emnet – nærmest som forløbere for en større redegørelse, der ventes færdig i løbet af 1974. Til denne sidste har Mr. Duncan valgt arbejdstitlen: »*The Algorithmic Language of Heraldry*«.

Kan edb og heraldik da forenes? Umiddelbart er svaret ja – både teoretisk og praktisk. Edb står for elektronisk databehandling. Undersøger man dette begreb nærmere, finder man frem til en definition af ordet data.

Data er en formaliseret repræsentation af kendsgerninger eller forestillinger på en sådan form, at den kan kommunikeres eller omformes ved en eller anden proces.

Heraldik er netop en formaliseret repræsentation, så teoretisk skulle der ikke være noget i vejen for at få en entydig registrering.

I praksis vil det først og fremmest være datamaskinens kapacitet (dvs., størrelsen af lageret – i.e. det sted i edb-anlægget hvor data staves og opbevares til senere genfindelse), der er bestemmende. *Thomas Stothers* angiver, at ca. 500 karakterer (bogstaver

og tal) er nødvendige for at kunne beskrive et våbenskjold, og efter hans skøn må man – for at få en rimelig dækning til fremtidig identifikation og sammenligning – lagre ca. 1 million heraldiske våbener.

Det kan gøres med nutidens edb-teknik, men omkostningerne vil blive temmelig store. Heldigvis falder priserne på databehandling (indenfor de sidste tre år er der sket en halvering), så der er håb om, at den fortsatte teknologiske udvikling vil gøre en registrering økonomisk mulig indenfor en rimelig tid. Om man så til den tid er blevet enige om en fælles klassifikationsform, er nok en helt anden historie.

Dataskærme

Det kan synes underligt, at man – lidt indirekte – slår til lyd for en edb-registrering af samtlige våbenskjolde. Især, hvis det kun skal være på formaliseret vis (skema eller formular), der entydigt beskriver et heraldisk våben med ord, enkeltbogstaver eller koder.

Det er heller ikke helt korrekt, men jeg må sige, at det nok bliver den vej man i begyndelsen er nødt til at gå. Ved at bruge denne metode, bliver man i stand til at tage hensyn til individuelle forskelle.

Dette lyder utroligt, når man tager vore nuværende edb-systemer i betragtning, men ikke desto mindre kan edb – rigtigt benyttet – vise afarter og afvigelser fra normer og standarder, og endda gøre det bedre end ved manuel behandling.

Det skyldes alene vor manglende dygtighed og evne til at udnytte edb-maskinerne bedst muligt, at vi af og til hører sætningen: »Det kan ikke lade sig gøre, fordi vi har fået edb!« I stedet burde man høre: »Det skal vi omgående få med ind i systemet.«

Mit lille hjertesuk her er blot for at kunne sige, at individuelle forskelle kan registreres ligeså godt som almindeligheder. Vi må blot have oplært brugerne i teknikken, ligesom vi efterhånden har fået en vis færdighed i at bevæge os rundt i trafikken.

En metode til at få genskabt de lagrede data, er ved hjælp af en såkaldt *dataskærm* — et apparat, der mest ligner en fjernsynsmodtager, men hvor antennen er erstattet af en telefonledning til en datamaskine. Over et tastatur (som på en skrivemaskine), kan man få bogstaver og tal frem på skærmen, og ved hjælp af en såkaldt lyspen (nærmest som en blyant forbundet med en ledning til dataskærmens elektronik), kan man desuden tegne lige hvad det skal være. Tegningen lagres i datamaskinens lager og kaldes frem igen efter ønske.

Endelig kan man lade en optisk læser (en slags fotocelle, der registrerer hvad der er skrevet eller tegnet på et stykke papir) aftaste inskription,

diagram eller — i dette tilfælde — et heraldisk våbenskjold. Gennem datamaskinen lagres tegningen, og denne kan igen og igen reproducere på dataskærmen. I øvrigt kan det nævnes, at dataskærme — der kan gengive op til syv farver samtidigt — er ved at dukke op.

Forhåbentlig er læseren ikke alt for forpustet efter denne oprensning, hvis formål blot er at understrege perspektiverne i en edb-mæssig registrering af heraldiske våbener, og hvordan dette kan klares i praksis.

Økonomi og virkning

Som allerede nævnt, er det for øjeblikket et økonomisk spørgsmål at registrere heraldikkens mærker på datamaskine, men det kan lade sig gøre, og vil vel også blive gjort inden for en overskuelig fremtid. Nyttens af en sådan registrering er ikke blot den umiddelbare til identifikation og sammenligning, men har også en uvurderlig værdi for forskning og videnskab.

Ikke mindst af den grund er det af betydning, at der skabes interesse for emnet i en bredere kreds af heraldisk interesserede, så der skabes en entydig klassifikation — der kan anvendes til elektronisk databehandling.

— set fra en anden side

I de sidste 10-15 år er edb blevet mere og mere udbredt, og i takt med denne nye teknologi, er der opstået foreninger, sammenslutninger og lærde selskaber, der beskæftiger sig med den datalogiske videnskab. Blandt de ældste af disse selskaber er det engelske databehandlingselskab, *The British Computer Society*, der har haft hovedsæde i London siden starten i 1957.

I begyndelsen af 1971 dukkede selskabets våbenskjold (anerkendt i 1970) op i selskabets publikationer, og min umiddelbare indskydelse var, at dette våbens eksistens burde kommunikeres til dette selskabs læsere og medlemmer.

Mange forskellige andre gøremål forsinkede bearbejdelsen af ideen indtil sommeren 1973, hvor jeg kontak-

tede redaktøren af HT. Denne var meget imødekommende og hjælpsom, og da jeg samtidig – gennem den kendte edb-journalist og forfatter, Nancy Foy – kom i forbindelse med Lord Halsbury (der har været fadder til våbenet), var ringen sluttet og materialet kunne bearbejdes.

Hvem der egentlig fik ideen til det engelske databehandlingselskabs våbenskjold, står hen i det uvisse, men selskabets bestyrelse – og især dets første præsident, Jarlen af Halsbury – var meget positive overfor tanken. I løbet af 1960-erne blev de første kontakter taget med de heraldiske autoriteter, og Lord Halsbury selv bidrog med »tre forbundne hermeline-ruder« fra sit eget våbenskjold (se senere).

Som allerede nævnt fik BCS i 1970 retten til våbenet ifølge det »våbenbrev«, der også er gengivet, og hvis tekst slutter denne artikel.

Skjoldets symbolik er forklaret på bagsiden af alle Databehandlingselskabets publikationer. Teksten er indelt i afsnit som følger:

De moralske principper i et lærd selskab

Skjoldets felter repræsenterer kløften mellem menneskelige forventninger og gerninger. Det deles af et kontrastbånd, der symboliserer den absolutte sandheds broer. Kun over disse kan kløften krydses.

Datafangst og -genfindelse

De to mærker over kontrastbåndet er heraldiske repræsentationer af ferritkernelagre. De markerer princippet i datafangst og -lagring. Nøglen i løvens mund symboliserer åbningen af videnlageret i data-genfindelsen.

Privatlivets fred

Nøglen har en anden vigtig rolle, nemlig på det etiske område. Den markerer selskabets vedvarende interesse for problemerne i databehandlingen og privatlivets fred.

Etik

Det store etiske ansvar hos selskabet understreges af løvens ansigt, som kroner hele formgivningen. Det afbilder den evige årvågenhed over integriteten af selskabet og dets medlemmer.

Geografisk og medborgerlig sammenhold

Faldgitteret i den nederste del af skjoldet, med dets ensartethed til matrix-strukturen ovenfor, antyder forbindelsen til City of Westminster, indenfor hvis grænser selskabet har sit hovedsæde. Gitteret er en stadig erindring om selskabets ansvar, ikke alene overfor sig selv, men overfor hele samfundet og de omgivelser, i hvilket selskabet befinder sig.

Historisk

Ruderne (rhomberne) med hermelinhalerne, der pryder overgangene, er af særlig historisk interesse. Disse er en gave fra Jarlen af Halsbury — de stammer fra hans eget heraldiske våben. Ved at forevige dem i sit eget våben tillades selskabet at spille en lille rolle i historien. Dette er ellers sjældent for så ung en organisation. Deres betydning — i sammenhæng med selskabets eget våben — er at understrege vigtigheden af kontinuiteten i selskabets udvikling. Samtidig tjener de som en konstant erindring om den brede historiske rolle som selskabet er klar til at spille i historien om menneskelig stræben.

Bemærkninger

Skønt let modificeret, er alle disse elementer medtaget i udformningen af det »præsident-smykke« (formodentlig en kæde), som Lord Halsbury vil overtække selskabet til brug for sine efterfølgere — som en erindring om hans år som selskabets præsident.

Jarlen af Halsbury

Det næste skridt i analysen af BCS's skjold var naturligvis at undersøge His Lordships våben, og meget venligt fik jeg direkte følgende oplysninger: »Oprindelsen af mit våbenskjold fortæller sig i min familie, der iøvrigt kan føres tilbage til årene før 1130 AD. Familien var af Normannisk oprindelse, med rødder tilbage til de dage, hvor våbenskjolde endnu ikke var blevet familie-eje. De forskellige Giffard-familier havde derfor alle forskellige skjolde. Mit våben er blasoneret: »Zobel. 3 hermelins-ruder for-

bundet på tværs.« Tilsyneladende er det en variant af familievåbnet hos familien de Dynham, der kom fra Dinant i Bretagne, og hvis blasonering var: »Rødt. 4 hermelins-ruder forbundet på tværs.«

Formodentlig har der været et ægteskab mellem en yngre søn af Giffard familien og de Dynham familien omkring år 1200, og alle de overlevende grene af min familie stammer direkte fra dette ægteskab. Den ældre de Dynham generation fra den tid er derimod forsvundet.

På bryllupstidspunktet må de Dynham familien — i feudal betydning — have været betragtet som højere stillet end den yngre søn fra min familie. De har givet ham lensbrev på nogle af deres besiddelser. Det er følgende naturligt, at han har adopteret en variant af sin svigerfars våben i den epoke, hvor våbenskjold begyndte at blive nedarvet!«

Lord Halsbury's våben er gengivet i *Burke's Peerage*, og forskellen mellem dette og BCS's våben ligger mest i skjoldholdere, hjelmtegn, etc.

Hvem har så tegnet BCS's heraldiske mærke? På mit spørgsmål om dette skriver generalsekretæren for BCS, *Mr. Ashill*: »I have been in touch with the Somerset Herald at the College of Heralds and he tells me that they employ artists who are specialists in this work but that the College is not permitted to disclose their names.

I am sorry I cannot be more helpful.«

Det samme må vi jo sige.

„Våbenbrevet“

For at runde denne artikel af, angives her teksten på våbenbrevet til The British Computer Society. Heri med-

deles den officielle blasonering og hvem der har udstedt rettighederne. Da der formodentlig vil gå for meget tabt ved en dansk oversættelse, gives teksten på engelsk.

To all and singular to whom these Presents shall come Sir Anthony Richard Wagner, Knight Commander of the Royal Victorian Order, Garter Principal King of Arms, John Riddell Bromhead Walker Esquire, Member of the Royal Victorian Order, upon whom has been conferred the Decoration of the Military Cross, Clarenceux King of Arms and Richard Preston Graham Vivian, Esq., Member of the Royal Victorian Order, upon whom has been conferred the Decoration of the Mi-

itary Cross, Norroy and Ulster King of Arms send Greeting.

Whereas Maurice Comber Ashill, Gentleman, Fellow of the Institute of Chartered Accountants, Secretary-General of the British Computer Society hath represented unto the most Noble Bernard Marquess, Duke of Norfolk, Knight of the Most Noble Order of the Garter, Knight Grand Cross of the Royal Victorian Order, Knight Grand Cross of the Most Excellent Order of the British Empire, upon whom has been conferred The Territorial Decoration Earl Marshall and Hereditary Marshall of England and One of Her Majesty's Most Honourable Privy Council that the British Computer Society was incorporated in the United Kingdom of

Great Britain and Northern Ireland on the Thirtieth day of September, 1957, under the Companies Act 1948 as a non-profit making company Limited by Guarantee and not having a share capital with perpetual succession and a Common Seal under the Management of a President and Council elected from and by the Fellows and Members That the said Society has been established to promote the science of computing in all its aspects including furthering the development and use of computational machinery and techniques facilitating exchanges of information and views holding conferences and meetings for the reading of papers and delivery of lectures and publishing of information not only for the benefit of the members but for the proper and responsible informing of public opinion and in view of the increasing impact of computer technology on all areas of life social, scientific and economic, specifically so to do in such manner by the maintenance of the highest order of professional knowledge and ethics that the Society may provide an informed body independent of vested interests capable of determining suitable standards and of giving advice to Her Majesty's Government to the benefit of the whole community That the Council of the British Computer Society being desirous of having Armorial Bearings duly assigned to the said Society under lawful authority he therefore, as Secretary-General of the Society and for and on behalf of the President and Council of the same, hath requested the favour of His Grace's Warrant for our granting and assigning such Arms and Crest as We may consider fit and proper to be borne and used by the British Computer Society on Seals or otherwise according to the Laws of Arms and *Forasmuch* as the said Earl Marshall did by Warrant under his hand and Seal bearing date the Twenty-eighth day of September last authorise and direct Us to grant and assign such Arms and Crest accordingly *know ye therefore* that we the

said Carter, Clarenceux and Norroy and Ulster in persuance of his Grace's Warrant and by virtue of the Letters Patent of Our several Offices to each of us respectively granted do by these Presents grant and assign unto the *British Computer Society* the Arms following that is to say *argent on a fess sable between in chief two computer ferrite core memory store matrices proper and in base a port-cullis chained sable three lorenzes conjoined ermine* and for the Crest On a Wreath of the Colours a *Lion's head erased affronty or holding in the mouth a key fesswise sable* as the same are in the margin hereof more plainly depicted to be borne and used for ever hereafter by The British Computer Society on Seals or otherwise according to the Laws of Arms in *witness* whereof We the said Carter, Clarenceux and Norroy and Ulster Kings of Arms have to these Presents subscribed Our names and affixed the Seals of our several Offices this First day of December in the nineteenth year of the Reign of our Sovereign Lady Elizabeth the Second by the Grace of God of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and of Her other Realms and Territories Queen Head of the Commonwealth, Defender of the Faith and in the year of Our Lord One thousand nine hundred and seventy.

Heraldik og edb er således også forbundet på denne måde, og måske vil vi en dag også se en af de danske edb-organisationer få sit eget våbenskjold. Som Lord Halsbury skrev i sit brev til mig: »Jeg synes det var en virkelig god idé at kombinere noget gammelt – som det gamle våbenskjold tilhørende selskabets præsident, der kom fra en meget gammel familie – med noget nyt som Databehandlings-selskabet!«

Mogens Boman

Heraldica Varia

Fejl og kritik

Ved en tidligere lejlighed er her i Heraldisk Tidsskrift fremsat den påstand, at der er fejl og mangler i alle heraldiske værker og opslagsbøger. Det burde naturligvis den gang have været tilføjet, at heller ikke HT er fejlfrit. Der er faktisk næsten altid 5–6 fejl i hvert nummer. Det er ikke bare stavfejl, det kan være så meget andet, som f.eks. i nr. 28, hvor Kongsbergs byvåben uden rimelig grund var blevet »courtoisie-vendt«. Redaktionen er naturligvis, hver gang en fejl konstateres, dybt beskæmmet, og vi benytter lejligheden til her at bede om tilgivelse for denne og mange andre fejl.

Selvfølgelig forsøger vi gennem et forebyggende arbejde — *korrekturlæsning* — at undgå fejl, men det lykkes altså ikke 100 pct. Det kunne måske gøres bedre, men det ville tage mere tid, og det ville koste ekstra. Fejlene kan derfor udmærket godt af tolerante læsere opfattes som tidsskriftets bidrag til inflationens bekæmpelse.

Udover sådanne tekniske fejl sker det også, at der i HT fremsættes meninger, som af flere eller færre læsere opfattes som fejlagtige. Sådanne meninger behøver langt fra altid at være udtryk for redaktionens holdning, men vil normalt alene stå for den pågældende forfatters regning. Redaktionen tilstræber at udelukke helt urimelige påstande og meninger, men må samtidig være åben overfor divergerende opfattelser og holde fast ved den demokratiske ret, vi alle har, til at være uenige.

Vi vil fortsat især i anmeldelserne af ny heraldisk litteratur være kritiske. Men kritikken går på bogen og dens indhold, ikke på forfatteren som menneske. Ingen heraldisk forfatter, kunstner eller autoritet er hævet over kritik, men ingen kritik bør være gold og negativ.

Imidlertid mener redaktionen, at det ikke er hovedopgaven at koncentrere kræfterne om fejl og kritik, men at præsentere

vore læsere for artikler, der i en passende afbalanceret form — ikke for videnskabelig, ikke for populær — bringer forskningsresultater, fund og funderinger fra de heraldiske jagtmarker.

Redaktionen håber, at alle vore læsere er enige med os i dette.

Haxt.—

En misforståelse

I siste HT s. 382–383 nevner Haxt. at »Et våbentelt med baldakin er forbeholdt suveræne fyrster, medens et våbentelt udformet som en kåbe fortrinsvis finder anvendelse i forbindelse med ikke-suveræne fyrsters våbener«.

Her er en korreksjon nødvendig. Først rent konkret: I den offisielle blasoneringen av Norges kongevåpen, ifølge norsk kgl. res. 30/12 1905, heter det at dette våpnet skal »bestaa af Rigsvaabenets Skjold paa den kongelige Hermelinskaabe, der holdes af den norske Kongekrone«. Og den svenske lag 15/5 1908 om rikets vapen 2 § sier at det »stora riksvapnet» har »ett vapentält» (samme i Förslag till Lag om rikets vapen 2 §, SOU 1966: 62, Stockholm 1966, s. 2). De offisielle svenske riksvåpenavbildningene viser på samme måte som de tilsvarende norske, ikke noen »baldakin«. Det viser derimot Hellas' og Nederlands kongevåpen (statsvåpen), ifølge C. F. Pedersen, *Allverdens flagg i farver*, Oslo 1971, s. 24 og 54, men derimot ikke Liechtensteins og heller ikke Luxembourgs, s. 39 og s. 27. Alle disse stater regnes som suverene stater i dag og fyrstene som suverene fyrster.

Muligens hadde Danmarks tidligere kongevåpen en type baldakin, men de offisielle avbildningene (se Pedersen, s. 16) gir større grunn til å tro at de tre skandinaviske kongedømmene også tidligere hadde mer likeartete våpenkapper, dvs. uten noen baldakin.

Den siterte uttalelsen i siste HT gir opphav til enkelte ganske viktige, men trolig

ofte oversette, heraldiske betraktninger av prinsipiell art. Det er grunnleggende i heraldikken at *heraldiske normer* regulerer hvordan våpenskjold skal skapes og utføres. Selvom mange normer er like gjennom tid og rom, så veksler de i en viss grad fra land til land og gjennom tidene. Hvordan avgjøre hvilke normer som gjelder et sted på et tidspunkt? Etter mitt syn er dette et egnet svar: de normene som avspeiles i de våpnene som fastsettes og brukes av høyeste offisielle fastsettingsmyndigheter på stedet og tidspunktet.

Overført på spørsmålet om våpenkåpe eller baldakin betyr dette at hvert lands øverste myndigheter er suverene til å fastsette hvilket av de to alternativene fyrstevåpnet skal inneholde, uten at heraldiske normer hindrer dette. Hva som våpenhistorisk har vært normer for forholdet mellom f. eks. keiser-/kongevåpen o. l., er idag av begrenset aktuell interesse. Heller ikke er «ikke-suverene fyrster» et fenomen av aktuell politisk interesse. Særlig land uten denne typen fyrster har liten grunn til å legge vekt på, noen praksis i andre land for ikke-suverene fyrsters våpen. Jeg hevder dette på grunnlag av norske forhold, men jeg antar at disse forholdene er de samme i de øvrige skandinaviske land.

Hans A. K. T. Cappelen

Det nya, større Sundsvall

Vid årsskiftet 1973–1974 blev Sundsvalls kommun Norrlands till folkmängden största. Vid årsskiftet 1964–1965 hade den dåvarande staden Sundsvall sammanslagits med köpingen Skön och landskommunerna Alnö och Selånger till en större stad Sundsvall. Den 1 januari 1971 försvann begreppet stad ur svensk indelning och administration. Städer, köpingar och landskommuner blev alla kommuner rätt och slätt. Staden Sundsvall blev alltså kommunen Sundsvall. Med den kommunen har nu sammanlagts fyra andra kommuner: Indals-Liden, Matfors, Njurunda och Stöde. Den nya kommunen heter, enligt beslut av Kungl. Maj:t, Sundsvall. Därmed

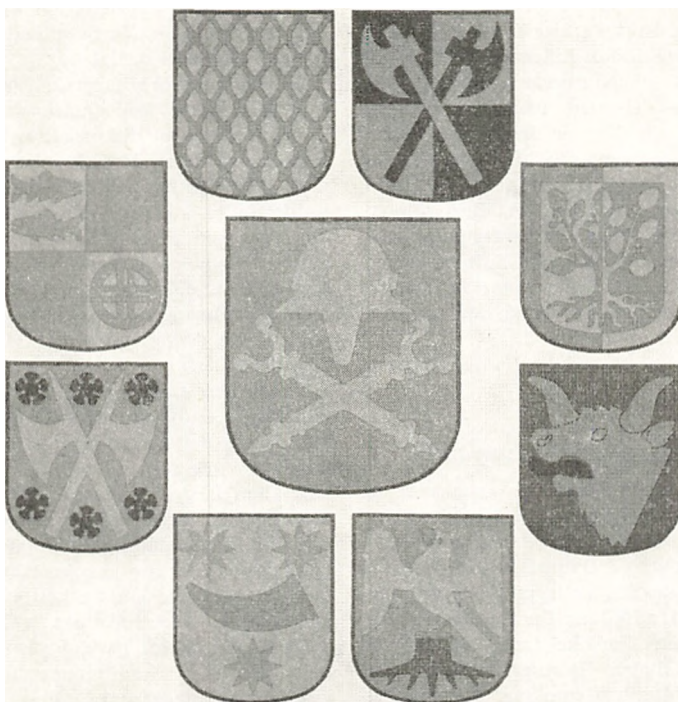
är den svenska kommunreformen slutligt genomförd vad landskapet Medelpad beträffar. Den stad, de tre köpingar och det totala landskommuner som Medelpad tidigare bestått av har ersatts av summa sammanlagt tre kommuner: Sundsvall, Timrå och Ånge.

Staden Sundsvall, grundad 1621, hade i slutet av 1930-talet officiellt antagit ett vapen vars bild motsvarar det sigillembem — «*tvänne musketgaffler korsvis med en pott eller stormhatt ofwan oppå*» — som hade angivits i ett kungligt privilegiebrev av år 1624. Emblemet hade i långa tider, mer eller mindre modifierat, betraktats och nyttjats som ett inofficiellt stadsvapen. Det officiellt antagna vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 15 juni 1939.

Under senare hälften av 1950-talet började, med Sköns köping i spetsen, de övriga kommunbildningarna vilkas territorier numera utgör delar av det nya Sundsvalls, att anta och låta fastställa kommunala vapen. Åren 1965–1973 användes som vapen för den periodens Sundsvall moderniserade versioner av det 1939 fastställda stadsvapnet.

I början av 1973 började de sju sammanläggningsdelegerade, utsedda av de fem berörda kommunerna, alltså Indals-Liden, Matfors, Njurunda, Stöde och Sundsvall, att fungera som en provisorisk fullmäktigeförsamling för den blivande nya kommunen. Dess sammanträdessal pryddes av de fem kommunernas vapen; de fem vapnen förekom också i de delegerades kungörelser och tryck, alltid i strikt bokstavsordning. Sommaren 1973 upptog de delegerades arbetsutskott fråga om den blivande storkommunens vapen och beslöt om en utredning. Utredningen behandlade frågan från olika teoretiska och praktiska synpunkter och resulterade i att arbetsutskottet beslöt föreslå sammanläggningsdelegerade att som den nya kommunens vapen anta det vapen som 1939 fastställdes för den dåvarande staden Sundsvall.

Utredningen berörde även den vapenrättsligt intressanta frågan om de övriga kommunvapnens ställning i fortsättning.

gen. Sammanläggningsdelegerade beslöt enhälligt enligt utskottets förslag och markerade i beslutet även sitt intresse för frågan om de övriga vapnens rättsliga skydd mot missbruk. Det ansågs att dessa vapen borde betraktas som den nya kommunens »heraldiska arvegods». Statsheraldikern, Gunnar Scheffer, med vilken de olika kommunerna vid sina respektive vapens tillkomst haft angenäma och givande samråd, påpekade vid samråden 1973 att den nya kommunen Sundsvall var den dittills enda av alla kommunala nybildningar i Sverige som fäste avseende vid de kommunvapen som inte kom till användning i den nya kommunens officiella vapen.

Frågan om dessa vapens vapenrättsliga ställning i fortsättningen penetrerades grundligen i samråd med företrädare för den judiciella expertis som är koncentrerad till Sundsvall. Man fann att den

lagstiftning rörande skydd för bl a kommunala vapen som trädde i kraft hösten 1973 inte ger stöd för en uppfattning att vederbörligen fastställda respektive registrerade kommunala vapen, som tillhört kommuner vilka upphört att vara självständiga kommunala enheter, skulle förlora sitt rättsskydd genom att det territorium och den befolkning som vapnen representerar gått upp i en större kommun; någon form för att så s avregistrera ett registrerat vapen funnes icke.

Det påtagliga intresse för kommunal heraldik som rätt och råder inom den nya storkommunens många kulturbygder kom vid årsskiftet 1973-1974 till uttryck på det sättet att fullmäktigeordförandena i de före årsskiftet existerande fem kommunerna lät tillställa vart och ett av den nya kommunens 40.000 hushåll en tillönskan om gott nytt år i form av en folder på vars framsida förekommer de nio

vapen som vi ser på vår bild: i mitten Sundsvalls stormhatt och muskötgafflar, omgivna av Indals-Lidens fisknät, Sköns bilar, Ålnös al, Njurundas oxhuvud, Matfors båda delvapen nämligen Attmars sångtrast och Tunas dryckeshorn samt vidare Stödes yxor och blommor och Selångers fiskar och vattenkvarnhjul, allt i vederbörliga färger och metaller. Till yttermera visso hade sammanläggningsdelegerade under hösten 1973 låtit sprida en affisch 70 × 100 cm som visar samma heraldiska komposition, också den med vederbörliga tinkturev.

Hans Schlyter

To kongresser i England

I september 1973 var der arrangeret to heraldiske kongresser i England.

Den Tredje Engelske Heraldiske Kongres fandt sted i Oxford 10.—14. september med ca. 125 deltagere: foruden engelskmænd, adskillige fra Canada og Australien, samt enkelte fra Sydafrika, de Forenede Stater, Portugal, Sverige og Danmark. Der var foredrag, 2—4 om dagen, og udflugter til herresæder, kirker og andre kulturelle seværdigheder i omegnen, men derudover havde arrangørerne forberedt diskussion af en række specielle emner. Det var for eksempel oprettelsen af en særlig ridderorden for Wales, en ændring i lovgivningen med hensyn til uægte børns arveret til et slægtsvåben, og en ændret praksis fra *College of Arms'* side over for den Katolske Kirkes heraldik i England. Det blev foreslået fra engelsk side, og støttet af alle tilstedeværende, at engelske heraldikere i højere grad end hidtil burde deltage i de internationale heraldiske kongresser, og at man skulle søge at få den 13. Internationale Kongres i 1976 — altså efter den tolvte, som er fastsat til München september 1974 — til England.

En sag som optog kongressen stærkt var, hvorvidt der, med de tidligere dominions' stigende uafhængighed af moderlandet, burde oprettes selvstændige heraldiske myndigheder dér, eller om disse stater, fx Canada og Australien, fortsat, heraldisk

set, skulle være afhængige af *College of Arms* i London (og de tilsvarende institutioner i Skotland og Irland).

Det var i det hele taget *College of Arms*, »det Heraldiske Kollegium«, der stod i centrum af enhver diskussion og af enhver foreslået aktivitet. Det var, som om der intet heraldisk liv fandtes, og heller ikke burde findes, uden for hvad Kollegiet befatter sig med. Flere af dets embedsmænd deltog i kongressen, deres viden var udstrakt, deres elskværdighed ikke mindre, men ubevidst, og delvis også bevidst, udstralede de denne opfattelse: »Heraldikken, det er os!«

Kongressen foregik og var indlogeret på Magdalen (udtalt »Mårdlin«) College. Her levede deltagerne halvt som munke, i små klamme rum uden rindende vand, halvt som fyrster: med måltiderne indtaget under 15 meter høje hvælvinger, omgivet af middelalderlige glasmalerier, renaissance-paneler og barokportrætter, og med de gulbrune gotiske kollegiebygninger placeret i en udstrakt, vidunderlig smuk, tiptop holdt park, hvor rudler af dådyr færdedes i solflimmeret under århundredgamle planter.

Oxford by er så rig på heraldik, at en nøgtern beskrivelse ville lyde som en vild overdrivelse. Og foruden den »daglige« heraldik, der lyser og gløder, ude og inde, fra hver eneste bygning, havde en række biblioteker og museer arrangeret særlige udstillinger af heraldiske skatte. Det var overvældende, det var mere end man kunne rumme.

De to tidligere engelske heraldiske kongresser har været omtalt i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 18, 1968, side 355, og i nr. 24, 1971, side 195.

☆

Den Femte Internationale Kongres for Veksillologi foregik i London 13.—18. september og begyndte altså omtrent samtidig med, at Oxford-kongressen sluttede. Møderne fandt sted i en af London University's bygninger, og deltagerne var indkvarteret i *College Hall* lige overfor. Ved siden af lå Institutet for Tropemedicin, og mange forbigående, som så skiltet med kongressens navn, har nok

troet, at »veksillologi» var en tropesygdom. Ordet blev møntet for et par år siden af studiets ubestridte førstemand, *Whitney Smith* i USA. Det er dannet ud fra latin *vexillum* = fane, og betegner studiet af faner og flag.

Der var ca. 60 deltagere fra ca. femten nationer, deriblandt Norge, Sverige og Danmark. Foredragene blev holdt på engelsk, fransk og tysk, og sprogvanskeligheder bidrog til at gøre kongressen mindre »sammenhængende» end den i Oxford, hvor alt foregik på engelsk. Samtidig skabte dog det mindre antal deltagere en mere intim og kammeratlig atmosfære. De fleste af deltagerne var således på fornavn med hinanden.

Kongressens leder var *William G. Crampton* med den gamle, hvidmankede flådeofficer captain *E. M. C. Barraclough*, forfatter til »Flags of the World», som en slags ærespræsident.

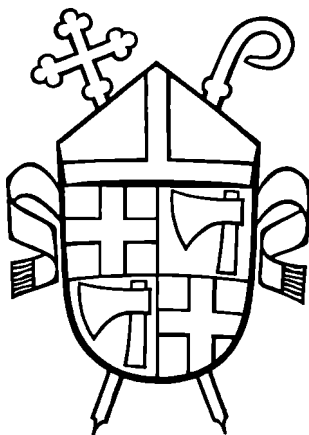
De ca. tolv foredrag vekslede med generelle diskussioner, film og udflugter, f. eks. med båd ad Themsen til *Royal Naval College* i Greenwich med et herligt flådemuseum og en lille flag-udstilling, og det nye, fænomenale *National Army Museum*, hvor vi fik en ypperlig redegørelse for den britiske hærs fane-historie samt — som næsten alle steder i England — en kop god te.

Den foregående flag-kongres, nr. fire i rækken, var omtalt i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 25, 1972, side 232. Den næste kongres vil rimeligvis finde sted i Holland i 1974 eller 1975, og den næste igen i de Forenede Stater (i 1976?).

S. T. A.

Nytt svenskt ärkebiskopsvapen

Till Svenska Kyrkans nye primas, efter den våren 1972 avlidne ärkebiskopen Ruben Josefson, utnämndes hösten samma år dåvarande biskopen av Växjö, *Olof Sundby*. Den nye ärkebiskopen är född i Karlskoga 1917 och son till ingenjör Josef

Ärkebiskop Olof Sundbys vapen, ritat av B. O. Kälde 1972.

Sundby och hans maka Gerda Gustafson. Han prästvigdes 1943, blev 1959 teol. dr och docent i teologisk etik med religionsfilosofi i Lund samt var där kyrkoherde i S:t Peters Kloster 1960–70. Biskop i Växjö stift blev han 1970.

Något biskopsvapen för Olof Sundby utarbetades aldrig under den korta tiden på S:t Sigfrids biskopsstol, men som ärkebiskop har han nu som ämbetsvapen antagit: *Sköld*: kvadrerad: 1. och 4. i rött fält ett kors av guld; 2. och 3. i fält av silver en röd S:t Olofsyx.

Timbreringen är den vanliga för en biskop inom Svenska Kyrkan, mitra och kräkla, vartill i ärkebiskopens fall kommer provinsialkorsstaven.

Vapnet ansluter helt till föregångarens ämbetsvapen, som ritades 1968 i en heraldisk enkel och klar stil av dåvarande apostoliske delegaten i Skandinavien, Mgr. B. B. Heim (se HT, 19, 1969, sid. 421 f). Korsskölden är ärkesätets vapen, belagt sedan 1301. Yxan syftar på ärkebiskop Sundbys namnhelgon. Olof den helige är Upsala domkyrkas tredje patron och avbildas vid den norra, efter honom benämnda portalen.

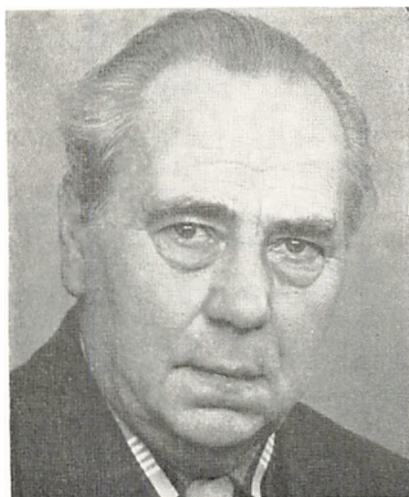
B. O. K.

Franz Sedivy 1888–1973

DA tidligere våbenmaler ved Det kgl. Ordenskapitel, Franz Sedivy jun. den 5. april 1973 afgik ved døden 84 år gammel efter ganske kort tids sygdom, mistede dansk heraldik sin sidste »grand old man«. Franz Sedivy var jævnaldrende med eller lidt yngre end heraldikere som v. d. Recke, Thiset, Storck, Britze og Grandjean; han havde kendt dem alle og skyldte dem for en stor del den inspiration, som i sin tid førte ham ind i heraldikens verden.

Sedivy var født 26. november 1888 på Frederiksberg i et udpræget kunstmiljø: hans far var Franz Sedivy sen. og hans farbror Karel Sedivy – begge kendte som hyppige og yndede illustratører i »Nutiden«, »Illustreret Tidende« og navnlig »Familie Journalen«.

I sin ungdom udstillede Sedivy tegninger og akvareller, især med orientalske og symbolske motiver, bl. a. i København, Stockholm og Oslo, og de

Churchill og Eisenhowers våbenskjolde som elefantriddere. Malede af Franz Sedivy til Frederiksborg slotskirke.

vidnede allerede dengang om stor teknisk dygtighed, forbundet med en sjælden dekorativ sans og indlevelsessevne i alle landes og tiders stilarter.

Hans udpræget dekorative stilsans førte ham også ind på heraldiken, én af de vanskeligste kunstarter, og efter at han allerede havde tegnet og malet bl. a. en hel del kommunevåbener blev han fra 1945 ansat som våbenmaler ved Det kgl. Ordenskapitel, hvor forholdene efter krigen medførte at han kom til at udføre langt flere våbenskjolde end nogen af hans forgængere.

Det er jo navnlig for disse skjolde at Sedivy er kendt blandt nulevende heraldikere. En tur i slotskirken og en sammenligning mellem hans og mange af hans forgængeres arbejder vil overbevise enhver om det høje æstetiske og kunstneriske niveau hvortil han med sine våbenskjolde har hævet dansk heraldik. Den sobre og renfærdige stil, parret med et uomtvisteligt talent, der præger disse arbejder, gør det til en lise at betragte de våbener der er ophængt efter krigen og som alle er malede af Franz Sedivy. Som

den våbenmaler, der har udført de fleste våbenskjolde af alle, er han også den, der har sat det i alle henseender fineste præg på hele samlingen.

Selv om skjoldsamlingen må siges at være hans heraldiske hovedværk, har han dog også ladet andre nyde godt af sin kunnen — man tænke blot på de kommuner, der er så heldige at have et våben udført af Sedivy i en komposition, stil og udførelse, der står så langt over, hvad der tidligere er præsteret herhjemme samt på de lyk-

kelige der har fået et af hans fremragende heraldiske exlibris.

Han var ikke blot en fin kunstner, men også et fint og elskeligt menneske — hjælpsom og munter og glad ved livet, men til tider også trist ved tanken om at den periode, han havde gennemlevet og hvis mennesker og livsform og kunst han satte så højt, nu uhjælpelig var forbi og erstattet med noget, der for ham ikke havde samme værdi som det forgangne.

Ole Rostock

Heraldisk litteratur siden sidst

Genudgivelse af Stork's våbentegninger

Sven Tito Achen: *Danske adelsvåbener, en heraldisk nøgle*. 623 sider, c. 1725 s/h illustrationer. Politikens Forlag; 54,- kr., indb.

Det almindeligste spørgsmål til en heraldiker er: »Kan du sige mig, hvad dette er for et våben?« Dette spørgsmål er åbenbart også ofte stillet til forfatteren, redaktør Sv. Tito Achen. Så ofte, at han har gjort noget ved sagen! Gennem adskillige år har han tumlet med problemet, hvilket har givet sig flere udtryk i form af artikler med gode råd og anvisninger.

Men den omstændighed, at professor Stork's uovertrufne »Dansk Vaabenbog« fra 1910 nu i en årrække har været praktisk talt uopdrivelig gav åbenbart yderligere stødet til genoptagelse af problemet. Thi her så redaktør Achen muligheden for at kombinere genudgivelsen af de smukke våbentegninger med opstillingen af en heraldisk nøgle på en ny og praktisk facon.

Idéen er for så vidt ikke ny, som Stork selv allerede ved sin første tegning af

våbenerne ordnede dem i rækkefølge efter deres heraldiske »indhold«.

Det nye og fortjenstfulde ved Achens udgave er den overskuelige måde, hvorpå rækkefølgen er opstillet: Da bogens erklærede formål er at meddele en nem og handy vej, der kan betrædes af selv heraldisk ukyndige (og det er jo desværre de fleste trods varm interesse for sagen!), er våbenerne opstillet først efter skjoldets delinger (synlige for enhver), dernæst efter »indholdet«. For sammensatte våbeners vedkommende ordnet efter figurer i hovedskjoldet (som de letteste at identificere p. gr. a. størrelsen). Et lille hjertesuk: De tre-delte våbener (f. eks. Skeel) falder som en logisk konsekvens af systemet bort som en særskilt gruppe.

At hensigten er nået, har jeg kunnet konstatere ved nogle stikprøver: For det meste højst 2 minutter om at finde den rette løsning f. s. v. angår våbener, der er afbildet i bogen.

Og her er vi nok ved sagens kerne: Ved Stork's illustrationer har man udnyttet den uvurderlige hjælp, der ligger i benyttelsen af det *visuelle*.

Desværre yder nutidens off-set-teknik

(der ganske givet er en økonomisk forudsætning for genudgivelsen), ikke Storck's vidunderlige tegninger fuld retfærdighed. Vil man fuldtud nyde disse kunstneriske mesterværker, må man stadig ty til 1910-udgaven.

Samtidig er den linie, at denne nøgle baserer sig på Storck's tegninger — og kun på disse — blevet bogens vel stort set eneste mangel: Siden 1910 er der dannet nye våbener, ligesom forskningen har bragt nogle for dagen, der ikke kom med den gang. Endelig findes der en del danske adelsvåbener, som så ofte har været benyttet i tidens løb (kendt f. eks. fra søgl) — at de derfor med rette hører hjemme i en komplet og à-jour-ført nøgle — men som på den anden side ikke (eller næppe) er blevet officiel anerkendt, hvorfor de ikke figurerer iblandt Storck's tegninger.

Idealet havde været, om også disse »ekstra« våbener kunne have været gengivet på linie med alle de øvrige. Desværre må man medgive forfatteren, at dette af såvel æstetiske som økonomiske grunde ville være umuligt.

Redaktør Achen har derefter valgt den eneste udvej: Nok at medtage disse »ekstra« våbener, men kun i beskrivelse. Til gengæld er dette gjort såpas fuldstændigt, at den opmærksomme bruger af bogen med lidt ihærdighed og omhu kan finde frem til målet. Dette ikke mindst p. gr. a. den anvendte blasonering.

Da bogen jo udtrykkelig er udgivet for at hjælpe også heraldisk ukyndige, har forfatteren forladt den heraldisk korrekte sprogbrug og benytter i stedet en kortfattet og klar beskrivelse, som næppe i alle tilfælde er helt udtømmende, men dog altid helt tilstrækkelig til formålet.

Som heraldiker (og måske derfor ikke helt uhildet!) vil man dog nok anke over ord og vendinger som »lodret delt« og (konsekvent gennemført) »midterskjold« i st. f. »hjerteskjold«. Som en nydannelse fremtræder ordet »vinkeldelt« (sparrer, spidser o. lign.) — fortrinligt! Alt dette angiveligt for at hjælpe den utrænede — man betjener sig altså ikke af nogen pædagogisk pegefinger! Det forekommer mig derfor lidt ulogisk, når man samtidig

(iøvrigt prisværdigt) slår et slag for benævnelserne »dekster« og »sinister«.

Et kup er »Nøgle til nøglen« — overskuelig, let tilgængeligt anbragt på gule blade helt forrest og helt bagerst, så man er fri for at sidde med pegefingern inde i bogen! Som den øvrige del af bogen for det meste visuel — klar, »forbrugervenlig«! Det er lige ved, at bogens fortrinlige forord med anvisning på dens benyttelse (ledsaget af eksempler) herved er overflødig!

En detaill: Flere våbener er ofte meget nær hinanden i udscende — somme tider flere, end der kan rummes på 2 overfor hinanden værende sider. Om rækkefølgen af sådanne våbener kan tvistes — forfatteren har her som regel valgt den æstetiske, hvorved der bliver en god balance i siderne. — Men pas på: Husk at blade videre, måske findes den korrekte løsning på næste side, selvom ens logiske sans mener, mulighederne allerede er udtømte!

Bag denne lille, men stærkt koncentrede bog ligger et enormt arbejde: Forskning, systematisering, stillingtagen til utallige problemer. Ikke mindst ved de 100 pct. gennemførte og — så vidt det har kunnet konstateres — helt korrekte henvisninger til Thiset og Witttrup's Ny Dansk Adelslexikon fra 1904 samt Danmarks Adels Aarbog's samtlige årgange. Disse henvisninger vil sikkert vise sig så nyttige ved evt. yderligere efterforskninger, at de næsten kan betegnes som nødvendige.

Endelig: Et meget påkrævet register afslutter værket. Meget betænksomt omfattende også forskellige stavemåder af de pågældende navne.

Bogen må sammenfattende ses som en lykkelig gennemført balanceakt: Genudgivelse af Storck's tegninger, en handy nøgle samt en à-jour-føring og sammenfatning af data vedr. danske adelsvåbener — alt indenfor rammerne af det økonomisk overkommelige.

Naturligvis vil et sådant kompromis have sine mangler. Men de, der kan påvises, er fuldt forklarlige og kan accepteres.

H. B.

Birgittinsk ordensheraldik

Av Bengt Olof Kälde

DEN 23. juli 1373 avled den heliga Birgitta i Rom. Under det gångna jubiléumsåret har »Sierskan från Norden» ihågkommit på ett mångfaldigt sätt, varför det här kan anses motiverat att även ur heraldisk synpunkt något söka belysa den birgittinska traditionen.

För mig blev ämnet aktuellt i samband med utförandet av en mosaikuppgift för kryptan i *Casa di Santa Birgitta* i Rom, vilken de katolska Birgittasystrarna upplåtit som gudstjänstrum för Nordens evangeliska kristna och som för två år sedan invigdes enligt Svenska Kyrkans ordning. I samband med jubiléumshögtiden den 7. okt. 1973 kunde de båda mosaikerna i S:ta Katarinas kapell

*) Den vanligaste latinska beteckningen för Birgittas orden är *Ordo Sanctissimi Salvatoris* (förkortat O.Ss.S.). På svenska talar man antingen om *Frälsarens orden*, *Vår Frälsares orden* eller *Salvatororden*, förutom i dagligt tal *Birgittinorden*.

Den var ursprungligen en dubbelorden. Enligt regeln skulle varje kloster ha 60 systrar som den egentliga monastiska kärnan och med 13 präster och 4 diakoner för nunneklostrets liturgi samt därtill 8 lekbröder som de prästerligt aktiva birgittinbrödernas tjänare (= 13 apostlarna och 72 lärjungarna). Alla stod i timpligt hänseende under abbedissans ledning. Själavården låg i generalconfessorns hand och som helhet stod klostret under biskopen.

Numera finns blott systrar inom O.Ss.S., uppdelade på tre skilda grenar: den ursprungliga (grundad Vadstena 1370; idag 5 kloster), den spanska (Valladolid 1637; idag 6 kloster) och den svenska grenen (Rom 1906/11; idag 13 hus).

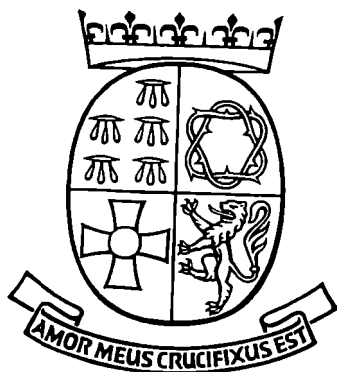
överlämnas och i dessa kom heraldiken lämpligt till pass i helgon- och dedikationsvapen. 600-årsminnet föranledde även ett nytecknande av vapnet för Birgittinorden, vars s.k. svenska gren har sin *casa generalizia* i Birgittas hus*).

Även om jag för min del blott haft begränsade möjligheter att företaga en systematisk genomgång av vapnet för Frälsarens orden — det gäller i synnerhet det utspridda materialet från 16- och 1700-talen —, vill jag dock utgå från vapnet, som det består idag, och söka följa sköldemärkenas ursprung.

Birgittinernas kvadrerade vapen

föreligger i sinsemellan något avvikande versioner, men det här avbildade (fig. 1) kan blasoneras:

Sköld: kvadrerad: 1. i blått fält fem röda sårmärken, vart och ett försett med tre röda blodsdroppar, ordnade 1, 2 och 2; 2. i fält av silver en grön törnekrona; 3. i fält av silver ett rött

1. Vapen för Vår Frälsares orden, teckning av författaren 1973.

mantuanskt kors, i korsmitten belagt med en bysantin av silver; 4. i blått fält ett lejon av guld.

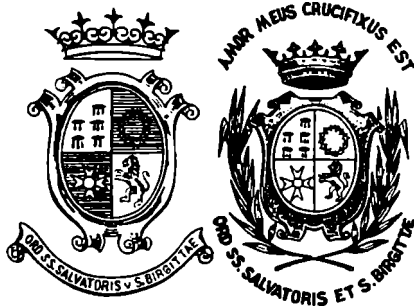
Timbrevring: öppen liljekrona av guld.

Motto: AMOR MEUS CRUCIFIXUS EST.

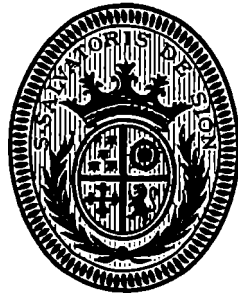
Nyteckningen utgår närmast från de inom svenska grenen mest brukade versionerna, som utnyttjades av dess grundarinna och första generalabbedissa, Moder Elisabeth Hesselblad (1870-1957). Stilistiskt kan dessa (fig. 2) betecknas som sen- eller snarare neobarocka och förefaller härstamma från romanska ländernas heraldik. Var fann man Moder Elisabeth sina vapenförbilder för den nya ordensgrenen?

Moder Elisabeth och ordensvapnet

Dödssjuk hade Maria Elisabeth Hesselblad kommit till Rom för att dö i den heliga Birgittas hus och togs emot av de polska karmelitsystrar, som bodde där 1889-1930. 1906 hade Syster Elisabeth – sedan hon som sjuksköterska några år tidigare konverterat i USA – med paven Pius X:s tillstånd anlagt birgittinordens dräkt och ensam avlagt löfte som birgittinsyster. Sedan hon överraskande tillfrisknat,

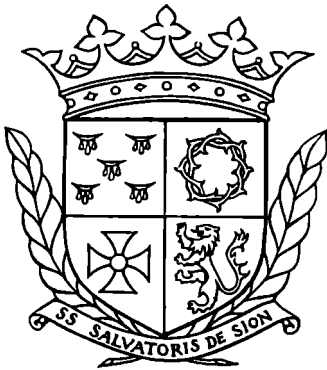
2. Teckningar från början av 1900-talet. Den blå skrafferingen i den äldre torde vara misstag!

3. Graverat vapen efter äldre sigill för Syon Abbey i England.

besökte hon från 1908 samtliga ännu existerande birgittakloster och särskilt god kontakt fick hon med Syon Abbey i England, ett av de få birgittinkonvent som bestått sedan medeltiden. Eftersom Syster Elisabeth även i vissa andra stycken påverkades av den obrutna traditionen i det engelska klostret, skulle det ej förvåna om ordensvapnet övertagits via Syon, vars sigill ävenså visar en rund sköld (fig. 3). Att just detta sigill knappast har en engelsk karaktär, torde peka på att det tillkommit under klosterfamiljens långa exil från 1539 (1594 i Lissabon) till 1861; Syons spetsovala 1400-talssigill upptog korsköld och engelska kungavapnet. Det vore intressant att utröna vilken kontakt som eventuellt bestod mellan det engelska exilkonventet i Portugal och den ordensgren, som på 1600-talet växte fram i Spanien; i varje fall bär de idag samma kvadrerade vapen. Ett något mer engelskt heraldiskt formspråk har däremot den vapenritning givits, som numera brukas i Syon Abbey (fig. 4). Till innehållet överstämmer vapnet med det ovan blasonerade, med skillnaden att första fältet är av guld och törnekronan anges som *proper*.

Att Moder Elisabeth emellertid även kom i direkt beröring med den spanska grenens heraldik, har vi ett kon-

4. Nyare vapenteckning för Syon Abbey.

kret belägg för genom den lilla snidade vapensköld (fig. 5), som nu sitter i ett av mottagningsrummen i *Casa di S. Birgitta* och som på baksidan har försetts med blyertsanteckningen:

*Portata dalla Spagna 1909
Lasarte 1650 M.E.H.*

Detta är onekligen det intressantaste heraldiska objektet i Birgittas hus, som Moder Elisabeth alltså fått från det spanska klostret Lasarte. Med tanke på att detta nunnekloster grundades först 1671, är kanske tidsbestämningen litet för tidig. Men skölden är av synnerligt intresse, då det är det äldsta exemplet jag träffat på av det nuvarande ordensvapnet. Sköldranden och kvadreringskorset är förgyllda, första fältets törnekrona är grön. Huruvida den vita hostian i tredje fältet är ursprunglig eller tillkommen vid eventuell restaurering, är svårt att avgöra; i varje fall är den målad och ej snidad i korsets mitt. Lejonet i fjärde fältet är krönt med en krona av guld.

Den spanske skölden är ett av de få äldre heraldiska minnesmärken för *O.Ss.S.*, som numera kan påträffas i *Casa S. Birgitta*. Frånsett sköldarna med hostiekorsen på de båda vigvat-

tenskärlen av marmor vid kyrkporten – vilka säkert tillkommit i början av 1700-talet, då huset restaurerades av birgittinbröderna från Altomünster, som förestod huset 1692-1797 (jfr. fig. 10) – tillkom all ordensheraldik först efter det huset återkommit i birgittinernas ägo. Vid renoveringsarbetena 1931 passade Moder Elisabeth på att infoga det kvadrerade ordensvapnet på flera ställen. Hon lät helt enkelt måla över förefintliga karmelitiska vapensköldar med birgittinska*).

*) På så sätt förklaras, att exempelvis bland väggmålningarna i den heliga Birgittas rum den svenska trekronorsskölden förbryllande nog försetts med öppen krona, hjälmprydnad med arm hållande svärd och med valspråket *ZELO ZELATUS SUM PRO DOMINO DEO EXERCITUUM* (1. Kon. 19:10) – alltså från Kamelitordens vapen – och att den birgittinska ordensskölden timbrerats med kontinental grevekrona! Den polska karmelitpriorinnan Moder Hedwig, som tog Syster Elisabeth i Rom, var född grevinna Wielhorska och det var hon som lät utsmycka Birgittas kyrka och hus ären

5. Spanskt birgittinvapen från 1600-talets senare hälft. Birgittas hus.

6. Författarens första skiss till mosaik av den heliga Katarina av Vadstena för kryptan i Birgittas hus. Mosaiken skänkt av Västerås stift och överlämnad av biskop Sven Silén 7 okt. 1973, vars sköldar avbildas upptill — stiftsvapnet: i blått fält ett tillbakaseende Guds-lamm av silver med korsgloria av guld, med rött kors, överlagt en stolpväs ställd korsstav av guld med röd kyrksfana och fransar av guld; biskopsvapnet: i fält av silver ett med lågor av guld brinnande rött hjärta.

1892–94. Det grevliga priorinnavapnet finns ännu kvar bl. a. på högaltaruppsatsen (jämfte det polska vapnet). Men på södra sidoaltarets målning av helgonen Birgitta och Teresia lät Moder Elisabeth inte blott måla till sin egen ordens vapenbilder, utan förvandlade den heliga Teresia av Avila till den saliga Katarina av Vadstena genom en retuschering av ordensdräkten...

Sårmärkena

i ordensvapnets första fält har otvivelaktigt sin förankring i den högmedeltida sårmystiken, som den heliga Birgitta gjorde till sin. Denna fromhetsriktning, som starkt kom att prägla Västerlandet, tog sin början i Bernhards av Clairvaux betonande av Frälsarens fysiska lidande och spreds med cistercienserna på 1100-talet. Sin mest utpräglade företrädare fann sårmysti-

ken i den helige Franciscus på 1200-talet, men omhuldades även av Dominikanordens mystiker. Birgitta stod i nära andlig kontakt med både cisterciensmunkar och predikarbröder. I hennes *vita* berättas att hon redan som flicka i en dröm mötte den Korsfäste: »och från den dagen väckte Kristi pina en sådan innerlig kärlek i hennes hjärta, att hon sällan kunde minnas den utan tårar».

Vapnets sårmärken är innehållsmässigt en senare och mer naturalistisk framställning av de Jesu fem sår, som Frälsarens ordensregel föreskriver för Birgittas andliga döttrar att bära: »Sedan skall man ovanpå slöjan fästa en krona av vitt lärst, och i denna krona skall man sy in fem små stycken av rött tyg, så att de se ut som fem droppar». Kristus-kronan är det mest karak-

teristiska särtecknet för birgittasystrar-
na (jfr. fig. 6 och 8). Även de birgittin-
ska lekbröderna bar de röda rundlarna
på ett vitt likarmat kors utanpå sina
kappor.

Fältet med de blödande såren, ord-
nade 2, 1 och 2, är för övrigt i det när-
maste identiskt med vapnet i det ur-
sprungligen franciskanska emblemet
från 1567 för Mexicos nationaluniversi-
teten (fig. 7). Även om man inte kan
dra några förhastade slutsatser av va-
penlikheten, visar det dock att motivet
ej är främmande för iberisk heraldik.
Ordningen mellan de fem sårmärkena
beror på sköldformen; olika variatio-
ner har utnyttjats inom den svenska
ordensgrenen.

Törnekronan

i andra fältet är ett av Kristi pinored-
skap, som Birgitta uttryckligen beskri-
ver i sina visioner av Jesu korsfästelse.
Jag kan visserligen inte belägge att en
direkt förbindelse föreligger mellan
denna vapenbild och taggen ur Kristi
törnekrona i Skara domkyrka, som
biskop Brynolf Algotsson mottog den
2. sept. 1304 – då alltså Birgitta Bir-
gersdotter blott var ett årgammalt

7. Emblem för *Universidad Nacional Autónoma de México*, ursprungligen för *Instituta ordinis beati Francisci*, 1567.

8. Birgitta utdelande ordensregeln, trä-
snitt ur *Gothans Revelationes*, Lübeck
1492. På helgonets högra sida ses systrarna
med Kristuskronor och på hennes vänstra
bröderna med sina respektive ordenste-
cken: präster, diakoner – *en vit ring be-
lagd med fyra röda eldsflammar* – och
lekbröder.

barn – och som han besjög i sitt
kända officium. Men det är näralig-
gande att anta, att den heliga Birgitta
– ingift som hon var i en lagmansätt
från Västergötland – inte var opåver-
kad av den devotion för Kristi törne-
krona, som särskilt omhuldades i Skara
stift.

I sin *Iconographia Birgittina typographica* (Sthlm. 1915-18) avbildade Isak Collijn en liten andaktsbild i trä-
snitt från något holländskt birgittin-
kloster omkr. 1500, som visar en stor,
grön törnekrona omgivande det kors-
fästa Jesu hjärta med inskriften »*Sc̄tū
birgitta*» och två holländska versrader,
som i översättning lyder: *Jesu sår och
hans smärta, bären alltid i ert hjärta*.
Även om andra fältets vapenbild ej
tillhör de äldsta delarna av ordens-
vapnet, passar det dock utmärkt in i
den birgittinska fromhetstraditionen.

Hostiekorset

är sedan Birgittas dagar det särskilda tecknet för de birgittinska prästbröderna och kom i 1400-talets ikonografi att bli det kanske främsta attributet för den heliga Birgitta och — genom prästernas tilltagande inflytande på ordens yttre struktur — hennes orden överhuvud. På samma sätt som lekbröderna bar prästerna korset på sina grå mantlar (fig. 8) i enlighet med Frälsarens ordensregels 13 kap.: »*Dessa tretton präster skola av vördnad för mitt lidande på vänstra sidan av sina kappor bära ett insytt kors av rött tyg, och mitt på korset skall det vara ett litet vitt tygstycke; detta för min dagligen offrade lekamens mysteriums skull*».

Korsformen varierar, men är vanligen ett rött utböjt kors, belagt med en vit hostia*). I den senmedeltida svenska biskopsheraldiken stöter man vid ett flertal tillfällen på det birgittinska prästkorset, ty det var brukligt att de birgittiner, som utnämns till biskopar, fortsatte med att använda ordenstecknet jämte eller i stället för det egna släktvapnet. Exempelvis kan anföras Upsalaärkebiskopen Johan Håkansson (1421-32), som satte hostiekorset vid sidan av släktvapnet i sitt sigill. Biskop Åke Johansson av Västerås (1442-53) och hans efterträdare Olof Gunnarsson (1454-61) insatte prästkorset i sköld till höger om stiftsvapnet med Guds-lammet.

En annan Västerås biskop är värd att särskilt uppmärksamma, nämligen förestandaren för S:ta Birgittas hus Petrus Magni (död 1534), som utnämndes och vigdes till biskop i Rom år 1524. Han

*) En utförlig redogörelse för de i medeltida nordiska sigill använda korsformerna publicerades av S. Hallberg, R. Norberg och O. Odenius i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1973.

9. Västerås biskopen Petrus Magni sigill 1525 21/10, avgjutning i Riksarkivet.

kom att spela en unik roll under reformationstidevarvet, såtillvida som han efter hemkomsten till Sverige företog flera biskopsvigningar — emellertid utan att kunna invänta påvens stadfästelse på grund av den politiska situationen under Gustaf Wasas första regeringsår —, även den av ärkebiskop Laurentius Petri, på vilken vigningssucces-sionen för nuvarande svenska och finländska biskoparna går tillbaka. I sitt större biskopssigill (fig. 9) förde Petrus Magni en med mitra timbrerad sköld i tidig renässans, belagd med ett hostie-kors.

I det kvadrerade ordensvapnet står hostiekorset idag närmast som ett minne från dubbelordens tid, vilken upphörde först vid sekulariseringen som en följd av franska revolutionen och Napoleonskrigen. Förgäves hoppades Moder Elisabeth att en manlig gren skulle uppstå igen inom O.Ss.S. Siste birgittinprästen dog 1863 i församlings-tjänst nära det numera blott som nunnepriorat existerande Altomünster i Oberbayern. Detta 1497 grundade birgittinkloster spelade i efterreformatorisk tid en framträdande roll inom orden, sedan dess generalconfessor Si-

mon Hörmann vid det första generalkapitlet på närmare 200 år valdes till ordens generalprokurator i Köln 1675. Det lyckades honom att förena dubbelklostren, medan de franskspråkliga enkelklostren bildade egen kongregation («*Novissimi Birgittini*») och den spanska, uteslutande kvinnliga grenen ej var representerad. Generalprokuratorn använde hostiekorset som ordensvapen (fig. 10) och i Altomünsters år 1773 invigda rokokokyrka finns det utnyttjat på flera ställen.

Trots att det ursprungligen var prästernas särtecken, används hostiekorset ännu idag som ett allmänt birgittinskt emblem. Exempelvis har det flitigt utnyttjats som dekor i den nya katolska kyrkan vid S:ta Birgittas kloster och gästhem i Vadstena, vilken invigdes med en stor ekumenisk uppslutning den 23. juli förra året, alltså på 600-årsdagen av helgonets »himmelska födelsedag».

Lejonet

i fjärde fältet har i birgittinsk tradition in till våra dagar kallats såväl »Birgittas släktvapen» som det »kungliga

10. Slutvinjett ur *Breviarium sacrarum virginum Ordinis SS. Salvatoris, vulgo S. Birgittæ*, utgiven av P. Simon Hörmann, Landshut 1697.

11. Birger Perssons sigill 1296 30/7, av-gjutning i Riksarkivet, Stockholm.

svenska» eller »götiska lejonet». Det är definitivt den äldsta beståndsdelen av nuvarande ordensvapnet och fordrar därför särskild uppmärksamhet:

Birgittas vapen ...

Kanske skulle man i första hand ha väntat att den heliga Birgittas fädernevapen, alltså *Finstaättens*, skulle ha levat kvar i den birgittinska heraldiken. Så synes dock ej vara fallet. Vapnet för riksrådet och lagmannen i Uppland Birger Persson (död 1327) är bevarat på hans och hans makas ståtliga flandriska kalkstenshäll i Upsala domkyrka och visar två nedåtvända vingar, vilket även förekommer i hans fyra olika sigill. Enligt Rasmus Ludvigssons (död 1594) stora släktbok i Skoklosterssamlingen beskrives Birgittas eget vapen sålunda: *Två vita örnevingar uti rött fjäll med en ros emellan vingarna*. Huruvida denna vapensköld någonsin brukats av Birgitta själv, har jag ej lyckats få bekräftat. I stället för att vara en personlig brisering av fädernevapnet, kanske »Sveriges förste genealog» hade hennes fars första sigill (fig. 11) för ögonen och tolkade detta som Birgittas — »*Rosa rorans bonita-*

12. Personliga ämbetsvapen är sällsynta inom O.Ss.S., men i vapnet för den 1958 vigda abbedissan av Maria-Refugie i Holland, M. Jozefa van Yzendoorn, upptogs birgittinska symboler: lekbrödrakorsen med i 4. vinkeln Finstaättens vingar. Inom O. Ss.S. brukades aldrig kräkulan av abbedissor, varför Moder Jozefa i stället utnyttjat Birgittas pilgrimsstav från Santiago di Compostella.

tem...», som det heter i Nils Hermanssons Birgittaofficium. Även om vingevapnet stundom har använts i nyare tid (jfr fig. 12), så stöter man sällan på Finstaättens vapenbild i äldre ikonografi*).

... ett kungligt vapen?

Vilket »kungliga lejon» är det då som förekommer i ordensvapnets fjärde fält? Den heliga Birgittas mor, Ingeborg Bengtsdotter (död 1314), tillhörde *Folkungättens* lagmansgren i Östergötland, som förde folkungalejonet över tre balkar (se C.G.U. Scheffers artikel i HT 20, sid. 468-473). Bilden i ordensvapnets fjärde fält har stundom förmodats vara Birgittas modernevapen. Men intressant är, att Birger Persson faktiskt inte lät avbilda sin härkomstmässigt förnäma andra hustrus fädernevapen på gravhällen efter hennes tidiga död och ej heller hans svägerska, den fromma fru Katarina på

Aspanäs — som tog hand om sin unga systerdotter Birgitta — utnyttjade Folkungavapnet i sina sigill. Birgitta förefaller ej ha utnyttjat sitt modernevapen, trots att hon förvisso var medveten om sin släktskap med kungahuset och som hovmästarinna stått i nära förbindelse med konung Magnus Eriksson och hans drottning Blanche av Namur. Och Birgittas — som man förmodar — önskedröm att se sin egen son Karl Ulfsson på Sveriges tron, är ett av tecknen på att hon inte hyste någon falsk blygsamhet om sin härkomst. Men heraldiskt sett förefaller hon alltså varken ha utnyttjat sitt fäderne- eller sitt modernevapen.

Nej, det är otvivelaktigt hennes mans vapen, som på kontinenten levat kvar i den birgittinska ikonografien och som idag utgör fjärde fältet i ordensvapnet. *Ulfåsaätten* förde ävenledes ett lejon i vapnet. Birgittas make, lagmannen i Nerike Ulf Gudmarsson, brukade i sitt första sigill 1331 (fig. 13) en styckad sköld belagd med ett lejon och i sitt andra sigill 1335 ett lejon i ostyckad sköld. Ulfs far, lagmannen i Västergötland Gudmar Magnusson, förde ett hjorthuvud i vapnet, men Ulf och hans

* Ett kulturhistoriskt intressant undantag utgör grevarna Brahes för sin tid ovanliga Birgittasamling i grevskapet på Visingsö. Den går inte blott tillbaka på ett tidigt antikvariskt intresse utan framförallt på släktskapsanspråken till »*Beatsimæ Matris Birgittæ de Regno Sueciæ: FAMILIA: BRAHE*», som det står på en oljemålning från slutet av 1500-talet i Brahekyrkan. Släktskapen torde ej kunna beläggas utan härrörde sig från vapenlikheten mellan Finsta- och Braheätterna.

Från 1600-talets slut stammar hovkopparstickearens i Köln S. Pheysens *Vita se-raphicæ matris Birgittæ*, vars blad 11 upptill är försett med Ulfs och Birgittas alliansvapen, visande Ulfåsa- och Finstaättens vapensköldar under tysk furstehatt.

bror Magnus upptog i stället modernevapnets lejon. Detta förmodas härstamma från en halvsyster till Birger jarl och är identiskt med vapnet för Tyr-gils Knussons ätt. Enligt sigill och avbildningar i bl. a. Gelre- och Bergshammarsvapenböckerna var den 1306 avrättade riksföreståndaren och marsken Tyr-gils vapen *i en av rött och blått ginstyckad sköld ett lejon av guld* (se HT 23, sid. 122 och färgplanschen vid sid. 121). Folkungalejonet förmedlades alltså i så fall inte genom heliga Birgittas mor utan genom hennes svärmor. Som det fjärde fältet i ordensvapnet står idag, är det faktiskt identisk med Folkungarnas supponerade ursprungliga, obriserade vapen!

Ulfåsaättens vapen

Birgitta skall själv som änka i Italien ha brukat Ulf Gudmarssons sköld. Detta lejonvapen fördes vidare i sigillen av Ulfs och Birgittas söner Karl (ostyckad sköld) och Birger (ginstyckad sköld). Dottern Katarina — alltså S:ta Katarina av Vadstena (död 1381) —, som var änka efter riddaren Egard van Kyren, brukade inte mannens utan faderns vapen (ginstyckad sköld) under sitt ingiftsbrev i Vadstena kloster 25/3 1375. På samma pergamentsbrev är Ulfs och Birgittas yngsta dotter Cecilia sigill med lädernevapnet vidhäftat, trots att även hon var gift. Bidrog manne den heliga Birgittas renommé till att göra Ulfåsaättens i sig så förnämna lejonvapen än mer fordelaktigt i birgittinska klostersediment?

Emellertid fördes ett lejonvapen även av riddaren Knut Algotsson, gift med Birgittas äldsta dotter Märta, och hans dotter Ingegerd (död 1412) blev nunna i Vadstena 1374 och nämns som abbedissa där 1385. Hon var den första vigda abbedissan inom Frälsa-

13. Ulf Gudmarssons sigill 1331, efter B. E. Hildebrand, *Svenska sigiller från medeltiden* 3:390 (Sthlm 1867).

rens orden, från vilket ämbete hon dock tvingades avgå 1403. Hennes vapen är avbildat på sigill 1379 och på ett broderat altarbrun från Linköpings domkyrka från tidigt 1400-tal med *i blått fält ett lejon av silver*. Detta vapen härrör sålunda icke från Ulfåsaätten, utan är abbedissan Ingegerds fädernevapen, identiskt med vapnet för hennes farbror Bengt Algotsson, hertig av Finland och Halland (död 1360), som idag lever kvar i det halländska landskapsvapnet. Men även detta förmodas härstamma från Folkungaätten på kvinnsidan.

I sin släktbok anger Rasmus Ludvigsson Ulfåsaättens tinkturer med *i en av rött och blått ginstyckad sköld ett lejon av guld*. Detta vapen, som alltså tagits i bruk inom orden redan av Vadstenas första abbedissa, den heliga Katarina, blev under 1400-talet ett av de mest utnyttjade attributen för den heliga Birgitta, i synnerhet i den syd-tyska ikonografien. I Allhems förlags stora utgåva av Birgittas *Himmelska uppenbarelser* (Malmö 1957-59) finns en rad bilder samlade, som uppvisar olika variationer av Ulfåsavapnet: med skölden styckad, ginstyckad eller ostyckad, högervänd eller vänstervänd i courtoisie och med olika tinkturer. Dock överväger framställningarna i

14. Träsnitt ur *Bürde der Welt* (Nürnberg 1481), som visar Birgitta oegentligt framställd i sin ordens dräkt. De fyra åtföljande vapnen är: 1. Ulfåsaätten, 2. Rom, 3. Bayern och 4. Oettingen.

enlighet med Rasmus Ludvigssons beskrivning.

Låt mig ur det rika träsnittsmaterialet endast nämna tre exemplar av skilda mästare: Ett av de äldsta – lokaliserat till Schwaben 1450-60 – och elegantaste träsnitten är det i Louvren (avbildat i Allhems lilla urvalsutgåva av *Uppenbarelserna*, Malmö 1967, plansch vid sid. 72), som visar den heliga Birgitta – kallad »Byrgitta vidua·Ducissa nerecie» – hållande ett hostiekors och regelbok med staden Roms vapen och med Ulfåsalejonet i av rött och blått styckad sköld. Och i Kungl. Biblioteket i Stockholm förvaras en hel serie helgonbilder, attribuerade den s.k. »Pflanzenwuchsmeister» i Augsburg omkr. 1487, vilka alla visar Ulf Gudmarssons vapen vänstervänt. Det tredje är titelbladet till *Bürde der Welt*, tryckt i Nürn-

berg 1481 (fig. 14), som visar lejonvapet i ostyckad sköld. Dessutom vill jag särskilt nämna två heraldiskt intressanta målningar i Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg, den äldre ett epitafium från Katharinakyrkan i Nürnberg (stiftat av Brigitte Topler, död 1483) och den yngre från 1500-talets början (fig. 15), på vilket Birgittas vapen framställs kvadrerat: 1. *styckat av rött och blått ett lejon av silver* (Ulfåsaätten); 2. och 3. *i rött fält de ginbalksvis ordnade bokstäverna SPOR* (Rom); 4. *med liljor av guld bestrött blått fält med en röd fyrtingad tornérkrage i stammen* (konungariket Neapel).

Det rika senmedeltida materialet torde tillfullo ha visat, att när man talar om »Birgittas vapen» är det alltså fråga om Ulf Gudmarssons släktvapen, som tros leda sitt ursprung på spinsidan från Folkungaätten. Att

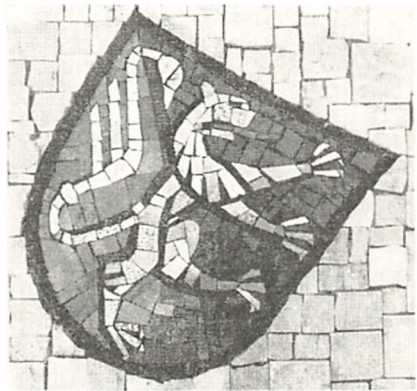
15. Detalj av målning visande S:t Birgitta nedskrivande uppenbarelser med påve Urban V (1362–70) och kejsar Karl IV (1346–78) knäböjande, numera i Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg (Gm 160). Den äldre förlagan (Gm 151) från 1480-talet visar idag 1. fältet ostyckat svart ett lejon av silver och 4. fältet svart åtta liljor av guld utan tornérkrage.

Birgitta ej förde faderns finstavapen överensstämmer å ena sidan med germansk heraldisk praxis, där hustrun i första hand bär mannens vapen, å andra sidan är det ju passande för den person, som i det officiella kyrkliga språkbruket benämns *S. Birgitta vidua*, den heliga änkan Birgitta. När det 1973 inför höstens 600-årsjubileum blev aktuellt att i kormosaiken för S:ta Katarinas kapell i Rom anbringa ett helgonvapen för S:ta Birgitta som pendang till H.M. Konungens donatorsvapen, var det naturligt att utnyttja Ulfåsaättens ursprungliga vapen (fig. 16).

„Det götiska lejonet”

som beteckning på ordensvapnets fjärde fält är i sig ett intressant fenomen, som inte helt bör förbigås. Och sedan den uråldriga benämningen *Rex Gothorum* förra året försvunnit ur den svenska konungatiteln (liksom i Danmark 1972), är det kanske motiverat att ägna den utvecklingen en tanke, som ledde fram till att Folkungättens lejon över tre ginbalkar — som tidigare representerat hela Sverige — kom att betraktas som ett uttryck endast för »Göta rike».

Redan i Erik av Pommerns (1396-1439) unionsvapen representerades Sverige av såväl det nya trekronorsvapnet — infört av Albrekt av Mecklenburg (1364-89) — som det gamla folkungavapnet. Karl VIII Knutsson (1448-70) införde den typ av svenska riksvapnet, som bibehållits av alla följande dynastier, sedan det upptagits även av Gustaf Wasa. Men det var först under den sistnämnde konungen, som ginbalkarna definitivt blev »strömmar»*) och betraktades som Göta vapen. Det tidigaste exemplet på att

16. Heliga Birgittas vapen, vänt i courtoisie mot den Korsfäste, vilken på andra sidan åtföljs av Sveriges trekronorssköld. Detalj ur kormosaiken i S:ta Katarinas kapell, utförd av förf. 1973 och tillkommen genom gåvor av bl.a. Konung Carl XVI Gustaf — till minne av Gustaf VI Adolf —, Upsala ärkestift och S.S.B. De senares vapensköldar är återgivna i nischbågen.

det gamla folkungavapnet klart syftar på Götaland torde vara på Olaus Magnus *Carta marina* — eller »*Carta gothica*» som han själv vanligen kallade den —, vilken trycktes i Venedig 1539 (fig. 17).

Olaus' äldre broder Johannes Magnus Gothus (född i Linköping 1488)

*) I Rasbo kyrka i Uppland avbildas bland de 1456 daterade kalkmålningarna ett s.k. Kristi vapen, omgivet av ärkebiskop Jöns Bengtssons och konung Karl Knutssons kvadrerade sköldar. Folkungalejonet i det senare är överlagt tre ginbalkar, bildade medelst vågskuror. Målningarna framknackades och restaurerades 1925. Huruvida originalet även ursprungligen visade våglinjer är ovisst, men Peringskiölds teckning i *Monumenta ostrogothica* — som förefaller ha tjänat som förlaga vid konserveringen — framställer i varje fall ginbalkarna så.

17. Detalj ur *Carta marina* (Venedig 1539).

var den siste i Sverige valde Upsala-ärkebiskopen under Roms jurisdiktion. I sitt stora sigill från exilen – förmodligen tillkommet efter biskopsvigningen 1533 i Rom – upptog Johannes i det kvadrerade ämbetsvapnets andra och tredje fält ett lejon, vilket kanske för allra första gången med fog kan kallas ett »götiskt lejon», svarande mot tillnamnet Gothus (jfr HT 9, 1964, sid. 378). Denne »Svea och Göta rikets primas» – som han benämndes av brodern – var en lika medveten göte, som hans bror och ständige medarbetare Olaus var det. Bröderna Magnus' »göticism» framgår av blotta ordföljden i titeln till Johannes' krönika *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (tryckt av Olaus i Rom 1553) och åskådliggörs heraldiskt i en »reklambroschyr» för Olaus' *Carta marina*, som uppvisar en vinjett med »götarnas» lejonvapen dexter om »svearnas» trekronorssköld (fig. 18). Efter Johannes' död 1544 utnämndes Olaus av påven till titulär ärkebiskop av Upsala. Han övertog broderns sigill oförändrat och avbildade detta i träsnitt i slutvinjetten till sitt stora historieverk om de nordiska folken (fig. 19), som trycktes 1555 i heliga Birgittas hus i Rom.

Redan 1524 hade Olaus Magnus blivit föreståndare i Birgittahospitalet efter den till Sverige återvändande, nyutnämnde Västerås-biskopen Petrus Magni. 1537 återkom bröderna Magnus till Birgittas hus och ett årtionde senare inledde den då ensamstående Olaus sin långa rättskamp för att rädda pilgrimshuset i Rom som en svensk stiftelse. Han kunde slutligen själv bosätta sig i Birgittahuset och intill sin död 1557 var han en hängiven vårdare av Birgittatraditionen som författare och förläggare. Är det därför alltför dristigt att i Olaus Magnus se en presumtiv förmedlare, när det gäller inlemmandet av Birgittas »götiska lejon» i den efterreformatoriska birgittinska ordenstraditionen?

Timbreringen

Vapenskölden för Birgittinorden krönes oftast med en öppen liljekrona, som snarast kan sägas vara av spansk karaktär (f.ö. snarlik den sköldkrona som nuvarande spanske statschefen

18. Vinjett till Olaus Magnus' *Ain kurze Auslegung und Verklarung der neuen Mappen von den alten Goetienreich und den andern Nordlenden* (Venedig 1539). Mellan de kungliga sköldarna ses bröderna Magnus' andra vapenversion.

19. Detalj med ärkebiskopssigillet ur slutvinjetten till Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* (Rom 1555). Korset är Upsala domkyrkas, kronorna torde åsyfta Svea och Göta rike, lejonet tillnamnet Gothus samt treberget med axen är bröderna Magnus' vapenbild.

och riksföreståndaren Francisco Franco utnyttjar). Visserligen skulle den kunna tolkas symboliskt som Jungfru Marias krona enligt Birgittas Uppenbarelser, där den beskrives: »i kronan satte hennes Son sju liljor, och mellan dessa liljor satte han sju ädelstenar» (I:31 kap.). Men det mest närliggande är dock att betrakta den som ett uttryck för Birgittas högättade härkomst (se exempelvis den furstliga kronan i fig. 15, som motsvarar kungakronorna i fig. 17 och 18). En gyllene krona tillhör den heliga Birgittas gängse attribut, vanligen framställd liggande nertill vid hennes fötter, som ett uttryck dels för hennes höga börd och dels för hennes försakande av denna världens fåfänglighet (se fig. 14).

"Societas Sanctæ Birgittæ

utgör en sammanslutning av svenska män och kvinnor, vilka med kärlek till Gud och vördnad för hans tjänar-

innas, den heliga Birgittas minne, förena låg att tjäna vår moder, den heliga, allmänneliga och apostoliska Kyrkan i Sverige, Birgittas och vår Kyrka». Så lyder inledningen till regulan för S.S.B., som antogs i Vadstena 1920 av det sällskap som framför andra vinnlagt sig om att vårda Birgittatraditionen inom Svenska Kyrkan. Ja, man kan idag nästan betrakta S.S.B. som något av en »tertiärorden» till O.S.S. över konfessionsgränsen.

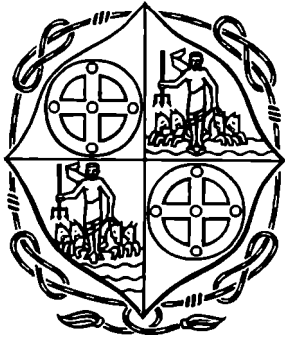
Alltsedan sitt första decennium brukar S.S.B. ett runt sigill, visande ett liggande gotiskt fyrpassmotiv, sammansatt av fyra cirklar, med i 1. och 4. cirkelfältet det birgittinska brödrakorset och i det 2. och 3. fältet den uppifrån sedda birgittinska systrakronan (fig. 20). Sigillet utarbetades av dåvarande sekreteraren i Riksheraldikerämbetet, sedermera riksheraldikern H. Fleetwood, som då var medlem av S.S.B. Tidspunkten framgår av ett protokoll från sällskapetets kapitel i Vadstena den 6.-7. oktober 1926, där det i § 5 heter: »Beslöt Capitlet uppdraga åt frih. Harald Fleetwood att utarbeta ett sigill och ett brefmärke för S.S.B.».

Används S.S.B:s sigillbilder i vapensköld, är tinkturerna:

Sköld: kvadrerad: 1. och 4. i blått

20. Sigill för Societas Sanctæ Birgittæ.

21. Ämbetsvapen för fru Ingrid af Ekenstam såsom Superior i S.S.B. Teckning av författaren 1972.

fält ett grekiskt kors av silver, belagt med fem röda bysantiner; 2. och 3. i svart fält ett hjulkors av silver, belagt med fem röda bysantiner.

Fader Confessor kan i ämbetsvapnet låta kvadrera prästkorset (i fält av silver ett rött georgskors, i korsmitten belagt med en bysantin av silver) med sitt eget vapen, liksom Moder Superior kvadrerar systrakronan med släktvapnet (fig. 21).

Brödrakorset i silver med de fem sårmärkena i röd emalj bars ursprungligen av både präster och lekbröder inom S.S.B. i kedja runt halsen. Confessor använde hostiekorset som pektoralkors, vilket alltsedan 1960 i mindre format även brukas av övriga präster inom sällskapet. Systrakronen även

tillkommen 1922 – tilltalade mycket Moder Elisabeth Hesselblad, som inbjudits till Sverige av S.S.B:s första Superior, grevinnan Mary von Rosen (död 1967), med anledning av 550-årsdagen av Birgittas död. Vid jubileet 1923 nedlade H.K.H. hertigen av Nerike, Prins Eugen, en krans i Vadstena klosterkyrka med två band i grått – som han ritat själv – visande brödernas kors och systrarnas krona. Sålunda har i vårt århundrade ett nytt birgittiskt emblem tillkommit – utöver de medeltida tecknen för prästerna, diakonerna och lekbröderna –, nämligen denna framställning av systrakronan, som även kommit till användning inom den gamla Birgittinorden (t. ex. i glASFönster i Maria-Refugie, Uden)*).

*) Under de senaste åren har det eumeniska klimatet så till den grad förändrats, att det, som för 50 år sedan var otänkbart, nu blivit verklighet: somliga birgittasystrar använder S.S.B:s systrakrona i kedja om halsen, när de av någon anledning – exempelvis på resa – ej bär den ursprungliga Kristuskrönan över det svarta doket. Och vid Paven Paulus VI:s besök i Casa di S. Birgitta den 7 okt. 1973 överlämnade nuvarande Moder Superior inom S.S.B. till honom ett exemplar av den svenska systrakronan i silver.

Sålunda kan man konstatera, att Birgittas orden – och även dess heraldik – levat och lämnat nedslag under alla gångna sex sekler och att den idag är livskraftigare än den varit sedan århundraden.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 50 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemst gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavia, c/o bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 9, 13 og 16 er udgæet. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit:

Til og med nr. 20, pr. stk. Dkr. 15. — Nr. 21–23, pr. stk. Dkr. 20. — Fra og med nr. 24, pr. stk. Dkr. 25. Ved køb af 10 eller flere numre 25 % rabat.

Redaktør:

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F
Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge
Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, 00250 Helsingfors 25, Finland
Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Civilingeniør, godsejer Henrik Berner, Clausholm, 8900 Randers
Direktør Mogens Boman, Edb-rådet, Bredgade 58, 1260 København K
Dommerfullmæktig Hans A. K. T. Cappelen, Nedre Telemark sorenskriverembete, 3810 Gvarv, Norge
Dommer Anders Christensen, Nøjsomhedsvej 16, 2. sal, 2100 København Ø
Fratr Bengt Olof Kälde, Kloster Erlach, A-4174 Niederwaldkirchen, Østrig

Heraldisk Selskabs styrelse:

Redaktør S. T. Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F (formand)
Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K
Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark
Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo
Teckningslærer fil.kand. Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige
Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)
Häradshövding Bo Tennberg, Loveret 1, Jakobstad, Finland
Bygningskonservator, cand. mag. Allan Tønnesen, Rahbeks Allé 36, 1801 København V
Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark (kasserer)

Selskabets arkiv beror hos:

Universitetslektor, cand. mag. Jørgen Tvevad, Københavns Universitets historiske institut, Bispetorvet 3, 1167 København K

Tidsskriftets ekspedition:

Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark